

Tóth Péter

ÚJABB KÓDEXTÖREDÉKEK AZ EGYETEMI KÖNYVTÁRBAN

Előszó

A Budapesti Egyetemi Könyvtár a 19. század elejétől a magyar középkor kutatásának egyik fontos központja, tudománytörténeti jelentőségű műhelye volt. Már első igazgatója, Pray György majd az őt követő vezetők, Fejér György, Toldy Ferenc vagy Szilágyi Sándor, mindnyájan fontos eredményekkel gazdagították a magyar történelem és irodalomtörténet tudományát. A könyvtár azonban nem csak vezetőinek és munkatársainak tudományos tevékenysége, monográfiái, tanulmányai és forrásközlései révén töltött be fontos szerepet a magyar középkor feltárásában, gyűjteményei, ezek tervszerű gyarapítása és tudományos igényű feldolgozása ugyanis legalább olyan jelentős szerepet játszott a középkori és koraujkori művelődéstörténetünk kutatásában, mint az előbb említett publikációk.

A Kézirattár hosszas előkészítő munkálatok után végül 1889 és 1910 között megjelent katalógusai például úttörő vállalkozásnak számítottak a korabeli magyarországi tudományos életben. A könyvtár kódexeinek leírását a tudományos együttműködés szép példája gyanánt az egyes részterületek legkiválóbb szakemberei (Ábel Jenő, Goldziher Ignác, Szilády Áron és mások) állították össze, akik leírásaikkal a kor legmagasabb tudományos színvonalát képviselték, s a gyűjtemény egyes részeiről (így például a keleti vagy az olasz nyelvű kódexekről) mindmáig az általuk megállapítottakat tekintik mérvadónak. Nem is beszélve a Kézirattár további anyagáról (újabb kori kéziratok, Pray-, Kaprinai-, Hevenesi-gyűjtemény), melynek mindmáig nem született újabb feltárása, s egyedül e 19. századi katalógus szolgáltat róla adatokat.

A kódexek katalógusa mindjárt megjelenése után új ösztönzést adott az egyes kéziratok, különböző nyelvű kódexek kutatásához. A 19. század végétől a húszas-harmincas évekig egymás után jelentek meg a Könyvtárban őrzött középkori anyaggal kapcsolatos tudományos munkák, forráskiadások, elég, ha csak a Nyelvelméktár köteteire,¹ Szilády Áron,² Katona Lajos³ vagy Berkovits Ilona⁴

¹ Az Egyetemi Könyvtár nyelvelmék-kódexei: *Nyelvelméktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok.* Szerk. BUDENCZ József, SZARVAS Gábor, SZILÁDY Áron. 2., 8., 15. kötet. Bp., 1878, 1879, 1908 köteteiben.

² SZILÁDY Áron, *Sermones Dominicales. Két magyar glosszás latin codex a XV. századból,* Budapest, 1910.

³ KATONA Lajos, *Alexandriai Szent Katalin legendája középkori irodalmunkban,* Bp., 1903, Uő, *A Gesta Romanorum Sztárai-codex.* EPhK, 17(1898), 401–411, 878–879.; vagy Uő: *Két középkori versezet régi magyar fordítása,* ItK, 10(1900), 102–117.

⁴ BERKOVITS Ilona, *Un codice dantesco nella Biblioteca della R. Univ. di Budapest,* Bp., 1931; Uő, *A Budapesti Egyetemi Könyvtár Albucasis-kódexe,* MKSz, 61(1937), 229–240; Uő, *A budapesti Egyetemi Könyvtár festett kézíratainak egy csoportja,* MKSz, 38(1931), 7–8.

munkáira gondolunk, melyek mind jelentős, máig is mérvadónak számító eredményekkel gazdagították a hazai középkor kutatását.

A II. világháború után a középkori magyar kultúra vizsgálatának e kezdeti lendülete kissé megtört, s a kutatás fő irányvonalai is jelentős mértékben módosultak, hangsúlyosabb lett a hazai protestáns mozgalmak kutatása, s a középkori magyar kultúra legnagyobb hányadát kitevő egyházi műveltség és irodalom vizsgálata némiképp háttérbe szorult. E megváltozott tudománypolitikai körülmények között kezdte meg könyvtári munkáját Mezey László, aki az ötvenes évektől egészen 1961-ig az Egyetemi Könyvtár kódexgyűjteményének rendezését, illetve egy a korábbinál korszerűbb és részletesebb, az anyag jelentőségéhez illő katalógus létrehozását tűzte ki célul. A Kézirattár gyűjteményének átszervezése a katalógus 1961-es megjelenéséig le is zárult, s ennek eredményeképpen a kódexek száma több új darabbal gyarapodott, mivel számos, korábban az újabb kori, a szakrendbe sorolt kéziratok között őrzött, valójában azonban középkori eredetű kódexet átsoroltak a kódextárba, s leírásuk be is került Mezey új katalógusába.⁵

Az 1961-es katalógus – a múlt századi vállalkozáshoz hasonlóan – ugyancsak tudománytörténeti jelentőségűnek tekinthető, mivel ez az első modern, nemzetközi igényrel, az egyes szerzőkre és művekre vonatkozó szakirodalom lehetőleg teljes anyagának bevonásával készült hazai kódexkatalógus, amely Vízkelety András német kódexeket számbavevő katalógusának,⁶ illetve a különböző hazai gyűjtemények töredékkatalógusainak megjelenéséig gyakorlatilag egyedül képviselte a legmagasabb tudományos elvárásokat is kielégítő katalógus műfaját Magyarországon.

Mezey leírásai az azóta eltelt időszakban megállapított és felszínre került számos hibájuk ellenére is rendkívüli jelentőségűnek bizonyultak.⁷ Az ő katalógusa hívta ugyanis fel a figyelmet az Egyetemi Könyvtár kódexeinek a középkori magyar művelődéstörténet rekonstruálásában betöltött szerepére. A kódexek nagyobb része ugyanis, amely II. József abolíciós rendeletei nyomán a megszüntetett magyarországi szerzetesrendek kolostori könyvtáraiból került a könyvtárba, igen jelentős részben magyar eredetű, de legalábbis magyarországi használatú kézirat, s mint ilyen a magyar könyvtárak gyűjteményei közül talán a legpontosabb képet nyújtja a későközépkori Magyarország kultúrájáról.⁸ Mezey katalógusa éppen ezért fontos kiindulópontot jelentett a további kutatásokhoz mind maga Mezey, mind akkori pályatársai és a következő nemzedékek számára. A katalógus készítése során

⁵ Vö. TÓTH András, *Az Egyetemi Könyvtár kézirattárának fejlődése*, Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei, 6(1973), 13–41.

⁶ VÍZKELETY András, *Beschreibendes Verzeichnis der altdeutschen Handschriften in ungarischen Bibliotheken*, Bd. 1–2. Bp., 1969–1973.

⁷ A katalógus kritikáiról lásd: CASAMASSIMA Emanuele, *La Bibliofilia* 1962, 88–90.; HAJDU Helga, *A budapesti Egyetemi Könyvtár latin kódexeinek katalógusa*, Filológiai Közöny, 11(1965), 238–243; ill. TÓTH P., *Feltáratlan latin kódexek az Egyetemi Könyvtár gyűjteményében: A Cod. Lat. 133–139 jelzetű darabok katalógusa*, Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei, 11(2002), 61–80.

⁸ Minderről lásd: MEZEY László, *Fragmenta Codicum. Egy új forrásterület feltárása*, MTA I. Osztályának Közleményei, 30(1978), 65–90: 67.

összegeült tapasztalatokat Mezeynek számos tanulmányában sikerült kamatoztatnia, a középkori magyar írás sajátosságainak megállapításától, a devotio moderna szellemi mozgalmainak közép-európai hatásán át egészen a középkori magyar kultúra Európában betöltött helyének meghatározásáig.⁹ De Kardos Tibor vagy Tarnai Andor számos azóta is időtállóan bizonyult műve sem jöhetett volna létre a katalógus leírásai nélkül,¹⁰ nem is beszélve az újabb munkákról, melyek vagy a mű egyes megállapításaival szembeszállva, vagy azokat továbbfejlesztve jutottak újabb eredményekre.

A nemzetközi szintű kézirat-katalogizálás illetve a hazai középkor-kutatás fellendítése mellett azonban az Egyetemi Könyvtár kódexkatalógusa, illetve Mezeynek a Könyvtárban szerzett tapasztalatai további eredményeket is hoztak, s egy azóta is folytatódó, nagyívű program, a töredékkutatás alapjait fektették le, amely a magyar medievisztika mindmáig meghatározó ága és műhelye.

A magyarországi kódextöredékek kutatása, a kézirat-katalogizáláshoz hasonlóan ugyancsak az Egyetemi Könyvtárban, s ugyancsak Mezey László irányításával kezdődött el, aki a Könyvtárban folytatott kutatásai során fedezte fel a 15-17. századi nyomtatott és kéziratos könyvek kötéseiben rejtőző kódextöredékek kínálta addig kihasználatlan lehetőségeket. Mezey néhány már lefejtve talált, illetve általa a kötésekben felfedezett töredék behatódóbb elemzése és publikálása után ismerte fel,¹¹ hogy a kódextöredékek feltárását, leírását illetve az eredmények publikálását szervezett formában is érdemes elkezdni, a munka módszertanának kidolgozására pedig az Egyetemi Könyvtár anyagát tartotta a legalkalmasabbnak. A feltérési program 1972-ben el is kezdődött, s eredménye az Egyetemi Könyvtár 300 kódextöredékét bemutató 1983-ban megjelent katalóguskötet lett, amelyet néhány év múlva a Központi Szeminárium töredékanyagának katalógusa követett.

Az alábbiakban közzétett néhány töredék leírása e munka lezárását s egyszersmind folytatását is jelenti. Lezárását azért, mert a bemutatott anyag legnagyobb részét a Mezey-féle feltérő munka során fedezték fel és fejtették le, ezek a darabok azonban valamiért mégis kiszorultak a katalóguskötetből, s így az első töredékkutatói program során sem meghatározásuk, sem leírásuk nem készült el. Az eddig raktárban álló töredékek itt olvasható leírásai így mintegy a kötet pótlékának, függelékének az első kutatási program befejezésének tekinthetők. Egyszersmind azonban a folytatást is jelentik, mivel az egyes darabok vizsgálata, illetve az azóta történt raktárrendezések során számos újabb kódextöredék került elő, melyeket eddig ugyan csak igen kis részben állt módunkban lefejtetni, a jelenleg rendelkezésre álló lefejtett illetve még lefejtetlen anyag azonban mind számát, mind

⁹ Összegejtve lásd. MEZEY László, *Irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról*, Bp., 1988.

¹⁰ KARDOS Tibor, *Régi Magyar Drámai Emlékek*, Bp., 1961, TARNAI Andor, „A magyar nyelvet írni kezdők”. *Irodalmi gondolkodás a középkori Magyarországon*, Bp., 1984.

¹¹ Ezeket lásd: MEZEY László, *Fragmenta 5 manuscripta saec 8.*, = *Codices Latini Antiquiores*, XI. Oxford, 1965, 235–238, ill. UÓ, *A budapesti Egyetemi Könyvtár VIII. századi Beda-töredéke*, MKSz, 78(1962), 18–24, valamint UÓ, *Egy korai karoling kódextöredék (Tyconius in Apocalypsin?)*, MKSz, 92(1976), 15–24.

tartalmát és korát tekintve van olyan jelentős, hogy a munkák folytatását, egy esetleges új katalóguskötet megjelentetését helyezze kilátásba.

A kódextöredék fogalma

Egy kódextöredék nagysága a szó valódi értelmében vett töredéktől, egy kis szalagtól, vagy darabkától egészen a több füzetből álló, gyakorlatilag már könyvméretű és a katalógusok által gyakran már a kódexek között felvett darabokig terjed. A besorolás kritériumai általában könyvtáronként és gyűjteményenként változóak, az azonban elég elterjedt gyakorlat, hogy az önállóan előkerült vagy beszerzett nagyobb darabokat, mégha igen csonkák is, a kódexek között,¹² míg a könyvtár gyűjteményének darabjaiban (kötésekben, illetve ezek töltőanyagaiban, vagy előzékeiben) felfedezett, másodlagosan felhasznált, akár több levélből álló darabokat – az őrzőkönyvek szerinti csoportosításban¹³ – a töredékek között tartják számon.¹⁴ A néhány, esetleg egyetlen levélből, vagy annak töredékéből álló egységet azonban mégha önállóan bukkant is elő, vagy került a könyvtár gyűjteményébe, mindig a fragmentumok közé szokták besorolni.¹⁵ Általánosságban tehát töredéknek az egyes kódexlapok még olvasható és meghatározható kisebb maradványait, a teljes lapokat, illetve az egy-két összetartozó ívből álló csoportokat szokás tartani.

A kódextöredékek eredete

A kódextöredék létrejöttének, azaz egy teljes kódex károsodásának, roncsolódásának többféle oka is lehet. A könyv egysége külső fizikai károsodás hatására is megbomolhat, így például az elhasználódás, vagy éppen a kézirat használatlansága vagy érdektelensége miatt a kötés és a fűzés elgyengül, a lapok kihullnak, s egymagukban maradván tovább károsodnak és pusztulnak. Ahogyan ez például az Oxürrhinkhoszi papiruszok esetében megfigyelhető, melyek egy szemétdomb anyagából kerültek elő, de ez történt az egyiptomi Szt. Makariosz kolostor 6–9. századi kódexeivel is, amelyek egy elfelejtett pincében heverték, de ugyanez igaz az általában első lapjaikon megcsonkult vagy sérült középkori kódexeinkre is.

¹² Vö. pl. Cod. Lat. 97; 129–130; 136

¹³ Azaz egy jelzet alá csak az egy őrzőkönyvből kikerült, összetartozó darabok kerülhetnek.

¹⁴ Így pl. a 16 főlőből álló Zacharias Chrysopolitanus-töredék U. Fr. L. m. 23–27, ill. egy hét főlőnyi karthauzi kórus-lectionarium: U. Fr. L. m. 126–130. Vö. MADAS Edit, *Egy 15. századi karthauzi kórus-lectionarium töredékei az Egyetemi Könyvtárban*, MKSz, 96(1980), 156–159., vagy egy 16 lapból álló töredék-együttes Hostiensis Decretales-kommentárjával (U. Fr. l. m. 94; 95; S Fr. l. m. 63) vö. J. FODOR Adrienne, *A nagyszombati jezsuiták könyveiről lefejtett kódextöredékek*, Ars Hungarica, 17(1989), 49.

¹⁵ Lásd pl. U. Fr. L. m. 150, amelyet 1959-ben vásárolt a Könyvtár, vagy az újabb anyag T IV/2-es darabját.

A passzív fizikai roncsolódásnál azonban sokkal gyakoribb a kódexek szándékos „rongálása”, azaz a könyvek pergamenjének másodlagos felhasználása. Ez történhet úgy, hogy a kódex egészét, illetve csak néhány fólióját használják fel, írás vagy kötés céljára. A teljes kézirat vagy terjedelmesebb részének felhasználása általában újraírás céljára történhet, amikor egy régebbi kódex írását kivakarva a scriptor vagy scriptorium könnyen és olcsón jut friss íróanyaghoz. Az így nyert „tisztá lapot” szokás palimpszesztnek nevezni. Az eljárás a későantikvitástól fogva jól ismert gyakorlat volt, s még az Ómagyar Mária Siralom 13. század végi kódexében is találunk újraírt bizánci kódexlapokat.¹⁶ A palimpszesztnek érdekessége általában abban rejlik, hogy viszonylag terjedelmes részt őriznek az adott kéziratból, amely esetenként egészen korai időszakból származik, és sok esetben fontos, sőt eddig ismeretlen szövegeket tartalmazhat.¹⁷

A palimpszesztnél is elterjedtebb gyakorlat volt azonban a kódexlapoknak a könyvek kötésénél történő utólagos felhasználása. A pergamenből készült, az idők során – például liturgikus vagy felekezeti, esetleg az írás jellegében bekövetkezett változások miatt – feleslegessé vagy olvashatatlaná vált kódexlap ugyanis a könyv fedelére vagy gerincére ragasztva olcsó, de igen tartós védelmet biztosított az új kötet számára: előbbi a fedlapot, utóbbi pedig a fűzést védte. Szépszámmal találunk azonban előzőkül vagy szennylapként felhasznált kódextöredékeket is, melyek a kötet címlapjának védelmét voltak hivatva biztosítani.

Az olcsó kötőanyag ily módon történő biztosítása valószínűleg egyidős a könyvkötés mesterségével. Már a IV. századi Egyiptomból származó Nag Hammadi-kódexek kötéstábláiban is korábbi írott pergamenekre bukkantak,¹⁸ s ugyancsak ilyenek kerültek elő a Sinai-hegyi Szent Katalin kolostor kézíratainak kötéseiben is.¹⁹

A módszer a középkori Európa szinte minden országában, így Magyarországon is jól ismert volt, s számos hazai provenienciájú 14–15. századi kódex kötésében találunk középkori kódexlapot burkolat vagy előzők gyanánt.²⁰ A pergamenkötés igazi elterjedését azonban a könyvnyomtatás megjelenése hozta el. A nyomtatott

¹⁶ VÍZKELETY András, *Az európai prédikációirodalom recepciója a Leuveni Kódexben Die Rezeption der europäischen Sermonesliteratur im Löwener Kodex*, Bp., 2004.

¹⁷ Így például Cicero elveszett *De re publica* c. művének egy részét, amelyet Angelo Mai talált meg 1819-ben egy IV. századi kéziratban (Vat. Lat. 5757), amit 700 körül újra felhasználtak s Szt. Ágoston zsolnátkommentárjait másolták rá. MAI, A., MOSER, G., CREUZER, G. F.(edd.), *Cicero. De re publica. Cum specimine Codicis Vaticani Palimpsesti lithographo*, Frankfurt am Main, 1826.

¹⁸ ROBINSON, J. E. (ed.), *The Coptic Gnostic Library IV: Greek and Coptic papyri from the cartonnage of the covers*, Leiden, 1981.

¹⁹ BROCK, Sebastian P., *Catalogue of Syriac Fragments (New Finds) in the Library of the Monastery of Saint Catherine, Mount Sinai*. Athens, 1995.

²⁰ Így például két nyelvemlékünk, az ún. *Sermones Dominicales* kódexében (Cod. Lat. 98), illetve a 16. század elejéről származó Wessprémi-kódex (Cod. Hung 8: lefejtve U. Fr. I. m. 71) kötéseiben vagy más latin kéziratokban, pl. Cod. Lat. 50; Cod. Lat. 54 (lefejtve: U. Fr. L. 270 és 277); Cod. Lat. 62; Cod. Lat. 119 (lefejtve. U. Fr. L. m. 297).

példányok ugyanis könnyen és gyorsan kiszorították a kézzel írt könyveket, amelyek így használaton kívül kerülve feleslegessé váltak, s lapjaikat a nagyobb becsben tartott példányok kötésének megerősítésére (gerinccsikok), esetleg az elhasználódott darabok teljes újrakötésére, jelentéktlenebb művek vagy házi használatra készült kolligátumok bekötésére (pergamenkötés) illetve a papírkódexek fólióit a kötéstábla szilárdítására, vastagítására töltőanyag (ún. makulatúra) gyanánt használták fel.²¹

A kódextöredékbe kötött darabok tehát leginkább a 16–17. századi nyomtatott könyvek illetve kéziratok kötéseiben fordulnak elő, amikor már „tömegtermelés” alakult ki, s egy-egy könyvtárban, ahová az esetek nagy részében kötetlen állapotban érkeztek a könyvek, már nagy szükség volt a gyors, de olcsó könyvkötés lehetőségére. Különösen igaz mindez az iskolai könyvtárakra, ahol főleg az oktatásban használt vagy termelt, de nem túl igényes kiállítású műveket kötötték pergamenbe, amint erről számos töredék őrzőkönyve,²² valamint Báthory István 1603-as testamentuma is tanúskodik, aki meghagyja, hogy „az öreg könyveket metélyék ki és osszák iskolákba való gyermekeknek, könyvet belekötni jó lészen”.²³ De talán még ennél is meggyőzőbb a nagyszombati jezsuita kollégium könyvtárának könyvkötői árjegyzéke, amely szerint „a pergamenkötés... – mérettől függően – olcsóbb” („*si in membrana scripta... compingatur, minoris pretii essent*”)²⁴

A pergamenkötések előfordulása azután a 17. század második felétől mind ritkábbá válik, s a 18. századra az olcsó papír megjelenése és elterjedése nyomán gyakorlatilag megszűnik. A töredékek feltárását tehát a jelentősebb 16–17. századi állománnyal rendelkező könyvtárak anyagában érdemes folytatni, amelyek közül az Egyetemi Könyvtár hatalmas és történeténél fogva is jelentős régikönyv-gyűjteménye a fragmentakutatás számára különösen értékes anyagot őrzött és őriz ma is.

A kódextöredékek jelentősége

²¹ Valószínűleg így járhatott például Jordanes de Quedlinburg passióis traktátusának 26 fóliónyi töredéke (U. Fr. L. ch. 47), melynek őrzőkönyvét ma nem ismerjük, illetve az U. Fr. L. ch. 48-as számú sermonarium-töredék, mely egy 12. századi Biblia-töredék (U. Fr. L. m. 21) alól került ki egy Erasmus-kötet (Ant. 5379) kötéséből.

²² Így pl. egy negyedéves teológus, Kálmándi Kristóf egy könyve, melyet egy 13. századi párizsi töredékbe kötöttek (U. Fr. L. m. 77, Mezey publikációjában /*Fragmenta codicum... i. m.* (8. jegyz.), 77, 59. jegyz./ rossz, 61-es jelzettel), vagy az újabb anyagban egy 14. század elejéről származó kódextöredék (T II/1), mely egy matematika tankönyv kötésében maradt fenn. Valamint ide tartoznak még a pozsonyi jezsuita kollégium anyagában fennmaradt 17. századi nyomtatott doktori disszertációk kötése. Ez utóbbiról lásd: MADAS Edit, *Adalékok a Központi Szeminárium Pozsonyból származó kódextöredékeinek provenienciájához*, *Ars Hungarica*, 17(1989), 47–50; ill. J FODOR Adrienne, A nagyszombati jezsuiták könyveiről lefejtett kódextöredékek, *Ars Hungarica* 17(1989), 51–56:52.

²³ KOMÁROMY András, *Báthory István országbíró végrendelete*, Századok, 114(1980), 124–141.

²⁴ Ms J 1, előzéke, közölve: MEZEY, *Fragmenta codicum... i. m.* (8. jegyz.), 77. 57. jegyz.

A kódextöredék – épp úgy, mint bármely más töredék, maradvány vagy rom – lehet önmagában is értékes és igen jelentős irodalom- vagy kultúrtörténeti forrás, az esetek nagy részében azonban jelentőségét inkább az általa képviselt egész, azaz a segítségével rekonstruálható teljes kódex határozza meg. Az egyetemes jelentőséggel bíró, önmagukban is rendkívüli értéket képviselő töredékek között olyan darabokat szokás számon tartani, amelyek egyedül őriztek meg addig ismeretlen vagy elveszettnek hitt szövegeket, ahogyan ez például az Oxürrhinkhoszi papiruszok²⁵ vagy néhány palimpszeszt esetében történt.²⁶ Ugyancsak e fontos darabok közé tartoznak azok a töredékek, melyek egy-egy már ismert szöveg különleges, csak az illető töredék által képviselt, esetleg egészen korai változatát tartották fenn.²⁷ Az esetek nagy részében azonban a kódextöredék többnyire az általa dokumentált kézirat egésze miatt jelentős, azaz egy már ismert szöveg más kéziratokból is ismert változatát őrzi, s ez esetben csupán az adott szöveg egy újabb kéziratának, helyesebben a kézirat egy maradványának, előfordulása, létezése bizonyítékának tekinthető.

Az eddig feltárt hazai vagy magyar vonatkozású töredékanyagban viszonylag ritkán kerülnek elő egyetemes jelentőségű darabok, a magyarországi kódextöredékek sokkal inkább nemzeti kultúrtörténeti jelentőségűek. A középkori magyar könyvanyag pusztulása ugyanis a környező közép-európai nemzetekkel összevetve olyan nagy arányú volt, hogy a hazai középkor kultúrájának feltárásában a kódextöredékeknek az Európában egyébként szokásosnál jóval kiemeltebb szerep jut.

Mezey László saját maga által is „inkább nagyon óvatosnak semmint optimistának” nevezett becslése szerint a középkori magyar eredetű, vagy magyar használatú könyvanyag mintegy 45000 kötetre tehető, s ebből ma a hazai, illetve határon túli könyvtárak állományában mintegy 400 kötet, tehát a feltételezett állomány alig egy százaléka rekonstruálható, amelynek szintén csak töredéke az, amely bizonyíthatóan a középkori Magyarországhoz köthető.²⁸ Éppen ezért a középkori műveltséget meghatározó, formáló, s egyszersmind fenntartó és továbbörökítő könyvanyag rekonstruálásában kulcsszerep jut a könyvek töredékeinek, azok tudományos igényű feltárásának.

A kódextöredék ugyanis, amennyiben sikerül meggyőzően bizonyítani magyarországi eredetét vagy legalábbis használatát, azaz hogy a középkorban valamely

²⁵ Minderről lásd a legújabb irodalommal együtt: <http://www.papyrology.ox.ac.uk/>

²⁶ Vö. 18. jegyz.

²⁷ Így pl. a Paul Lehmann által talált Rufus Festus-töredék (LEHMANN, Paul, *Skandinavische Reise Früchte*, Nordisk Tidskrift för bok- och biblioteksväsen, 25(1938), 252–255.) vagy egy ugyancsak általa felfedezett érdekes 10. századi töredék, amely a Nagy Sándor-regény egy filológiai szempontból igen jelentős változatát tartalmazza (LEHMANN, Paul, *Mitteilungen aus Handschriften*, II. München, 1930, 10–15. valamint számos további filológiai, irodalom-liturgia- vagy művészettörténeti szempontból fontos töredék, ezekről lásd: LEHMANN, Paul, *Fragmente*, = *Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Klasse*, NF 23 (1944).

²⁸ MEZEY, *Fragmenta codicum... i. m.* (8. jegyz.), 72

hazai kolostori, esetleg magánkönyvtár állományába tartozott, ékesen bizonyítja az általa képviselt kézirat létezését a középkori Magyarországon. A kézirat pedig az általa tartalmazott, a töredék vagy töredékcsoport alapján rekonstruálható művek alapján az adott irodalmi alkotás, műfaj vagy tudományterület hazai ismeretségét, használatát, illetve adott esetben – esetleg fennmaradt glosszák, jegyzetek, kommentárok révén – aktív és értő művelését bizonyítja.

Ezek fényében tehát a töredékek egyetemes jelentőségével kapcsolatban említett fenti kategóriák mindegyike sajátos módon jelenik meg a hazai kódextöredékek viszonylatában. A magyar vonatkozású anyagban ugyanis – néhány nemzetközileg is jelentős unikum mellett, mint amilyen az Egyetemi Könyvtár 8. századi Beda-töredéke vagy egy karoling-kori sacramentarium maradványai az OSzK gyűjteményében²⁹ – a hazai szempontból legnagyobb értékű és önmagukban is kiemelt fontossággal rendelkező darabokat az időnként felbukkanó nyelvelmé-fragmentumok jelentik. Ezek a töredékek az esetek legnagyobb részében eddig ismeretlen szövegeket őriznek, de egy esetleg már ismert szövegváltozat újabb előkerülése is rendkívüli szenzációt jelent. Az első ilyen töredékesen előkerült nyelvelmékünk az írása alapján a 14. századra datálható ún. *Königsbergi Töredék és Szalagjai*, mely egy eddig még azonosítatlan lírai hangvételi magyar szöveget őrzött meg, amelyet egyes nyelvészek egészen korai, 1200 körüli keletkezésűnek tartanak.³⁰ A töredék egy königsbergi kódex előzékeként maradt fenn, s ott is bukkantak rá 1863-ban. Nyelvének azonosítása után az Akadémia kérésére a kódex kötését megbontották, s a gerincen további négy, ugyanazon szöveg részleteit tartalmazó, összeillő gerinccsíkra, az ún. *Szalagokra* bukkantak, amelyek a II. Világháború során sajnálatos módon elkallódtak. A töredék azonban így is egyik legjelentősebb nyelvelmékünknek számít.³¹

Ugyancsak egy könyv kötéséből került elő a *Máriabesnyői töredék* néven ismert nyelvelmék, amelyet 1908-ban a nagyszombati jezsuita rendház könyvtárában fedezett fel Jablonkay Gábor. Jablonkaynak azt is sikerült kiderítenie, hogy az általa Máriabesnyőinek nevezett töredék összeillik egy másik, 1843-ban talált, bizonytalan eredetű fragmentummal, melyet Érsekújváron fedezett fel Piry Cirjék, aki után a töredéket *Piry-hártyának* szokás nevezni.³² A két töredék összeillesztése nyomán nyert szöveg egy a 15–16. század fordulójára datálható érdekes magyar nyelvű passiószöveg, amelyet egyes kutatók egyenesen „liturgikus drámának” tartanak.³³

A magyar nyelvű töredékek mellett azonban nem kevésbé jelentősek azok a latin nyelvű darabok sem, melyek bizonyíthatóan a középkori Magyarország területén keletkezett szövegeket tartalmaznak, s így középkori irodalmunk szerves részét

²⁹ Ez utóbbiról lásd: LEHMANN, Paul, *Mitteilungen aus Handschriften*, V. München, 1938, 7–19.

³⁰ BENKŐ Loránt, *Az Árpád-kor magyar nyelvű szöveg emlékei*, Bp., 1980.

³¹ Minderről lásd: B. LÖRINCZY Éva, *A Königsbergi Töredék és Szalagjai mint nyelvi emlék*, Bp., 1953.

³² JABLONKAY Gábor, *A máriabesnyői töredék*, Magyar Nyelv, 6(1910), 20–25.

³³ KEDVES Csaba, *Magyar nyelvű drámatöredék a 15. sz. végéről*, = *A magyar színház születése. Az 1997. évi egri konferencia előadásai*, Miskolc, 2000, 200–209.

képező dokumentumokat őriznek, mint amilyen például egy az Egyetemi Könyvtár egy liturgikus töredéke, amely állítólag a Szent László legenda egy különleges változatát őrizte meg.³⁴

Hasonlóan érdekes darabok azonban nem csak a töredékek közül, hanem a kötéstábla töltőanyagából az ún. makulatárból is előkerülhetnek. Így például számos magyar vonatkozású, illetve magyar nyelvű 16., de főleg 17. századi nyomtatvány darabjait sikerült így azonosítani, köztük egy eddig ismeretlen magyar nyelvű orvosi könyv töredékeit.³⁵ De a kötéstáblákból előkerült kéziratok anyaga is tartogathat még meglepetéseket.³⁶

Éppen ezek a hazai viszonylatban unikális jelentőségű darabok azok, amelyek a töredékkutatás létjogosultságát, illetve a feltárási és leírási munkálatok folytatásának szükségességét bizonyítják. Egyszersmind pedig komoly ellenérvet jelentenek a feltárást elutasító, a könyvek és kötések történelmi egységét és ennek megbonthatatlanágát hangsúlyozó állásponttal szemben.

A lefejtett töredékeknek azonban csak nagyon kis hányada bizonyul ilyen nagy jelentőségű felfedezésnek, nagy részük – mint arról már fentebb volt szó – vagy egy-egy ismert szöveg egyedi vagy már egyébként, más forrásokból is ismert változatát tartalmazza. A két csoport közül természetesen a ritkábban előforduló, új változatokat megőrző anyag az érdekesebb. Ide elsősorban azok a liturgikus töredékek tartoznak, amelyek vagy szövegeik, méginkább azonban a dallam lejegyzésére szolgáló notáció jellegzetességei alapján határozottan megkülönböztethető magyar sajátosságokat mutatnak. Ezek ugyanis mind szövegükben – amennyiben egy más területeken is ismert officium hazai adaptációjával állunk szemben – mind a sajátos magyarországi notáció alapján rekonstruálható dallamuk, illetve a két tényező együttes felbukkanása révén az európai költészet és zene sajátosan magyar megjelenési formáinak tekinthetők, s mint ilyenek fontos részei a középkori magyar kultúrának.³⁷

A liturgikus anyag mellett azonban a töredékekből időnként más szövegek hazai megjelenési formái is rekonstruálhatók. Madas Editnek az Egyetemi Könyvtár

³⁴ U Fr. L. m. 271. Sajnos a töredék 1992 óta hiányzik a gyűjteményből, így a szöveg nem vizsgálható meg alaposabban. J. FODOR Adrienne egy megjegyzése (*Szent István legendák a középkori magyarországi breviáriumban*, = TÖRÖK J. (szerk.), *Doctor et apostol. Szent István tanulmányok*, Bp., 1994, 166. /a 62. jegyzetben rossz, U. Fr. L. m. 270-es jelzettel) szerint azonban eddig ismeretlen legendaváltozatot tartalmaz.

³⁵ KNAPP Éva, *Egy ismeretlen magyar nyelvű orvosi nyomtatvány 1660-ból: Szegények patikája*, MKSz, 117(2001), 301–317.

³⁶ Így pl. U. Fr. l. m. 173., amely a katalógus állítása szerint (*Fragmenta Latina codicum in Bibliotheca Universitatis Budapestinensis*. Bp., 1983, 159.) Gyöngyösi Gergely *Vitae fratrum*ának töredékeit őrizte meg.

³⁷ Minderről lásd: SZENDREI Janka, *A középkori magyar hangjegyzés*, Magyar Zene, 19(1978), 130–143. Az Egyetemi Könyvtár töredékei közül a következőknél bizonyították a jellegzetes magyar notációt: U. Fr. l. m. 214; 216; 221; 232; 255; 265; 266. Vö. SZENDREI Janka, *A hangjegyzés szerepe a kódexek provenienciájának kutatásában*, *Ars Hungarica*, 17(1989), 33–36.

egyik töredéke alapján például sikerült leírnia egy francia eredetű vágáns vers hazai változatát.³⁸ De ide tartoznak még a másutt is tisztelt szentek legendáinak sajátosan magyar vagy közép-európai változatai, illetve esetenként más szövegek is.

A töredékek harmadik, s egyben legnépesebb csoportja, melynek darabjai egy-egy már ismert szöveg más forrás(ok)ból is ismert változatát őrzik, s magyarországi keletkezésük – ellentétben az előzőekkel – többnyire nem is igazolható egyértelműen, mégis művelődéstörténeti jelentőséggel rendelkeznek. Ezek ugyanis nem csupán a töredéken megmaradt szöveg egy újabb kéziratának létezését bizonyítják, s a mű ismert vagy feltételezhető kódexeinek számát szaporítják, hanem a segítségükkel rekonstruálható kézirat révén egy-egy szerző, s rajta keresztül egész műfajok vagy tudományterületek hazai ismertségét is bizonyíthatják. Egy Ovidius vagy Vergilius töredék például, még akkor is ha szövegében semmi „érdekeset” nem találunk, s valószínűleg nem is a középkori Magyarországon keletkezett, ha hazai használatát (sőt esetleg magyarországi eredetét is) meggyőzően bizonyítani tudjuk – a fennmaradt teljes szövegek mellett – a szerző hazai ismertségének talán legékesebb bizonyítéka. S bár a klasszikus auktorszövegeket tartalmazó kódextöredékek szövege filológiai szempontból többnyire teljesen jelentéktelen, mégis minél több kerül elő belőlük, annál meggyőzőbben bizonyítják a klasszikus latin irodalom jelenlétét a középkori magyar kultúrában.³⁹ Ugyanez igaz az egyházi irodalom különböző műfajaira: az egyházatyák műveire, bibliamagyarázatokra, prédikációs könyvekre vagy a kánonjogi kéziratokra, amelyekből ugyan számos esetben ép kéziratok is fennmaradtak, a töredékek azonban tovább bizonyítják e művek és szerzőik,⁴⁰ sőt egész műfajok⁴¹ hazai ismertségét. Ha pedig sikerül a kézirat eredetét is megállapítanunk, az új fényt vethet a középkori magyar kultúra és a korabeli Európa kapcsolataira is, s ha a töredéken történetesen még egy-egy glossza vagy kommentár is fennmaradt, egész diszciplínák értő, alkotó művelésére is következtethetünk.

Néha ugyanis csupán egy-egy magyar vonatkozású töredék az, ami adott esetben egy egész tudományterület hazai jelenlétét bizonyítja, mint például az Egyetemi Könyvtár egy alkímiai tárgyú darabja⁴², vagy hazai vonatkozású orvostani töredékei.⁴³ Irodalom- és művelődéstörténeti jelentőségük mellett azonban a töredékek e harmadik csoportja művészettörténeti szempontból is igen fontos

³⁸ MADAS Edit, „Ad terrorem omium”. *A középkori vágánsének egy magyarországi változata?* MKSz, 92(1976), 380–385.

³⁹ U. Fr. L. m. 56 (Vergilius); Ovidius: EK Ant. 1042.

⁴⁰ Így például a 12. századi Zacharias Chrysopolitanus evangéliumharmóniájának töredékei (U. fr. L. m. 23–28.) vagy éppen Dionysius Areopagita *Mennyei hierarchiájának* egy talán hazai provenienciájú töredéke (U. Fr. L. m. 9.).

⁴¹ Így például az egy evangéliumi verset témájával választó ún. tematikus prédikáció viszonylag korai magyarországi megjelenését, lásd MADAS Edit, *Egy 12. századi prédikációgyűjtemény töredékei magyarországi könyvtárakban*, MKSz, 109(1993), 249–261.

⁴² U. Fr. L. m. 60 Pszeudo-Platón egy alkímiai tárgyú művével. A töredékek kapcsolatban lásd: LÁNG Benedek, *Két fragmentum művelődéstörténeti értékéről*, MKSz, 115(1999), 211–216.

⁴³ U. Fr. L. m. 108–109; 111.

forrás lehet. Sok esetben még a filológiai szempontból szinte teljesen „használatlan” darabok is – mint amilyen például egy a szöveget a legáltalánosabb formában tartalmazó, magyar provenienciájú Biblia-töredék – miniatúrái, díszítései folytán a középkori magyar könyvfestészet fontos emlékét jelentheti.⁴⁴

Már az eddig bemutatott példákban is jól látható azonban, hogy a töredék igazi jelentőségét nem csupán a rajta levő szöveg, illetve a töredék korának meghatározása nyomán nyeri el, az általa képviselt kézirat eredetének, provenienciájának kérdése ugyanis legalább olyan lényeges, mint kora vagy tartalma. Már Mezey 1972-es programadó tanulmánya is hangsúlyozta, mennyire kiemelt szerepe van a fragmenta-kutatásban a proveniencia minél pontosabb feltárásának. Különböző paleográfiai, könyv-, eszme- és irodalomtörténeti szempontok együttes érvényesítésével kell a rendelkezésre álló, sok esetben igencsak szórványos adatok alapján, a töredék eredetét, illetve felhasználásának rekonstruálható helyét és dátumát meghatározni. Egy a proveniencia kikövetkeztetéséhez szükséges adatoktól megfosztott töredék ugyanis – amennyiben nem egy már önmagában is rendkívüli jelentőségű darabról van szó – gyakorlatilag szinte „hasznavehetetlen” marad, ha nem tudunk meg valamit eredetéről vagy felhasználásának idejéről és helyéről.

A kódextöredékek provenienciája

Egy kódex vagy töredék provenienciája a ma elfogadott kodikológiai szaknyelvben a kézirat származási, keletkezési helyét, eredetét jelöli. A katalógusok tehát a Provenientia vagy Provenienz rovatba általában azt a különböző belső (a kézirat szövege, díszítése, kötése és bejegyzései stb.) és külső érvek (a könyvtár állományának története, a könyvről illetve könyvtárról tudósító más források: korábbi könyvjegyzékek, katalógusok stb.) alapján rekonstruálható földrajzi területet szokták feltüntetni, ahol a kódexet feltehetőleg készítették.

Éppen ezért a proveniencia fogalma határozottan megkülönböztetendő a kézirat használatának helyétől, attól a földrajzi helytől (tájegység, város vagy kolostor), ahol a kódexet bizonyíthatóan olvasták és használták. A használat fogalma a töredékek esetében általában azt a helyet (rendházat, iskolát, könyvtárat stb.) jelenti, ahol a töredéket kötés céljára felhasználták. Ez utóbbi meghatározása azért lényeges, mivel a töredék másodlagos felhasználásnak helye általában vagy azonos azzal a vidékkel, ahol a kódexet az újrahasznosítás előtt használták, vagy története segítségével viszonylagos biztonsággal megállapítható, honnan érkezhetett a

⁴⁴ Így pl. U. Fr. L. m. 45. Vö. WEHLI Tünde, *Un fragment enluminé conservé a Budapest a la Bibliothèque de l'Université, Acta Historiae Artium*, 24(1978), 101–105. Illetve a témáról általánosságban: UÓ., *Kódextöredékek*, = TÓTH Melinda, MAROSI Ernő (szerk.), *Árpád kori kőfaragványok. Katalógus. Kiegészítések és pótlások. Katalógus*, Bp., 1987, 3–5; UÓ., *Kódexkutatás és művészettörténet*, *Ars Hungarica*, 17(1989), 69–73.

töredék kódexe későbbi felhasználásának helyszínére, azaz hogy korábban hol használhatták.⁴⁵

Egy bizonyíthatóan a középkori Magyarország területén használt kézirat ugyanis – mégha nem Magyarországon keletkezett is – mint műveltség- és kultúraformáló tényező csaknem ugyanolyan művelődéstörténeti jelentőséggel rendelkezik, mint egy magyarországi származású kódex. Elég, ha csak Mátyás szinte kizárólag itáliai eredetű, de hazai „használatú” korvináira, vagy olyan nagy jelentőségű, külföldi eredetű, de hazai megrendelésre készült vagy magyarországi használatú darabokra gondolunk, mint a *Magyar Anjou Legendárium* vagy az *Admonti Biblia*.

A magyar művelődéstörténet szempontjából tehát az egyes kódexek és töredékek provenienciájának és használatának minél pontosabb rekonstruálása kulcsfontosságú, s éppen ezért egyformán lényeges mindkét kérdés külön-külön történő pontos megválaszolása. Korábban ugyanis e két fogalom határozott elkülönítésének, sőt a két kérdés pontos megválaszolásának sem tulajdonítottak elég nagy jelentőséget. Régebbi katalógusokban – így Mezey 1961-es kódexkatalógusában is – a proveniencia és a használat fogalma gyakran keveredik egymással.⁴⁶ Sőt Mezey a kódexek leírásában a használat kérdéskörét nem is tette önálló vizsgálat tárgyává, s a kötet történetének rekonstruálását csupán a posszessorok felsorolásával tekintette egyenlőnek.

A töredékek 1983-as és 1988-as katalógusában természetesen már mindkét problémára figyelemmel volt, az általa használt terminusok azonban mégis kissé körülhatárolatlannak tűnnek. A *Provenientia* fogalma alatt ugyanis *együtt* tárgyalta a származási hely és használat/utólagos felhasználás kérdését. Így jöttek létre a *Provenientia originis Hungarica* és a *Provenientia usus Hungarica* terminusok, melyek félreérthetőek s ismét a származás és használat fogalmának egyfajta egybemosódásáról tanúskodnak, melyre mindjárt az 1988-as katalógus megjelenése után fel is hívták a figyelmet.⁴⁷

Éppen ezért a fragmenta-sorozat újabb köteteiben a két adatcsoport már határozottan elkülönül egymástól, s a német nyelvű leírásokban a *Provenienz* címszó a kódex keletkezési helyére, a *Benutzung des Fragments* terminus pedig a töredék felhasználására utal.

Nem kevésbé fontos azonban, hogy ezekben az újabb kötetekben már mindkét kérdést érezhetően nagyobb óvatossággal kezelik, mint korábban.⁴⁸ Az Egyetemi

⁴⁵ Így például a pozsonyi vagy nagyszombati jezsuita kollégiumok könyvtára esetében elég jól rekonstruálható, hogyan és honnan érkezett a kötéshez felhasznált kéziratanyag. Vö. MEZEY, *Fragmenta codicum... i. m.* (8. jegyz.), 76–77.

⁴⁶ Így például az Egyetemi Könyvtár korvináinak leírásában számára a proveniencia a „Bibliotheca Corvinianát” jelenti, de a kézirat felhasználását dokumentáló „possessor” rovatba is Mátyást írta, míg más kódexek esetében a *provenientia* valóban a kézirat származási helyét jelenti, s a kötet posszessorainak feltárása is a kézirat használatát tárja fel.

⁴⁷ MADAS Edit, *Adalékok a Központi Szeminárium Pozsonyból származó kódextöredékeinek provenienciájához*, *Ars Hungarica*, 17(1989), 47–50: 47.

⁴⁸ A Mezey-féle két töredék-katalógus proveniencia-meghatározásainak bírálatáról lásd alább: p. 21–22.

Könyvtár, illetve a Szeminárium töredékeinek feldolgozása és az azóta eltelt évek során szerzett tapasztalatok nyomán ugyanis mára számos olyan kritériumot sikerült meghatározni, amelyek fényében az egyes töredékek hazai eredete, illetve használata többé-kevésbé megbízható módon rekonstruálható.

Természetesen egy-egy darab hazai eredetére, provenienciájára vonatkozóan a legegértelműbb indíciumok közé a töredék, őrzőkönyve, illetve a kötésből kikerült makulatúra egyértelmű magyar jellegzetességei tartoznak. Egy jellegzetes magyar notációval íródott liturgikus töredék esetén például a magyar proveniencia gyakorlatilag biztosnak tekinthető, ugyanez igaz a hangjelzés nélküli, de magyar sajátosságokat – magyar szentek zsolozsmáit vagy a kalocsai⁴⁹ illetve esztergomi⁵⁰ stb. rítus jellemző jegyeit – felmutató liturgikus töredékek esetében is. Továbbá valamely töredék esetleges magyar glosszái, illetve jellegzetesen magyar tartalma (esetleg magyar szentek legendái, vagy hazai történeti eseményekre való utalás stb.) esetén. Ha azonban az egyes darabok semmiféle ilyen egyértelmű és perdöntő sajátossággal nem rendelkeznek, a hazai proveniencia igazolása gyakorlatilag lehetetlen. Így ilyenkor – bár a magyar eredetet teljesen kizárni nem lehet – ha más egyértelmű megoldás (az íráskép itáliai vagy franciás jellege, a magyar rítusoktól eltérő liturgikus sajátosságok vagy más nyilvánvalóan külföldi származási helyre utaló jellegzetesség) nem kínálkozik, a töredéket általában ismeretlen eredetűként szokás leírni.

Amint azonban azt fentebb már láthattuk, egy-egy valószínűleg külföldi vagy ismeretlen eredetű töredék is lehet hazai szempontból kiemelt kultúrtörténeti jelentőségű forrás, amennyiben sikerül meggyőző érvekkel bizonyítanunk magyarországi használatát.

Egy magyar nyelvű vagy Magyarországon nyomtatott őrzőkönyv,⁵¹ illetve a makulatúra magyar nyelvű vagy magyar vonatkozású darabjai⁵² már elegendő bizonyítékot jelentenek arra, hogy a töredék Magyarországon kerülhetett őrzőkönyvének kötésébe, s így valamikor a teljes kéziratot is a középkori Magyarországon használhatták.

A töredék hazai felhasználásának bizonyítása nem is annyira ezekben az esetekben jelent komoly nehézséget. Sokkal nagyobb körütekintést igényel ugyanis az olyan nem magyar nyelvű és nem is idehaza nyomtatott könyvek kötéséről lekerült, egyértelműen magyar jellegzetességekkel nem rendelkező töredékek esete,

⁴⁹ Ez utóbbival kapcsolatban lásd: MEZEY László, *Problémák és megoldások a kódexkutatásban*, OSZK Évkönyv, 1960, 159–165.

⁵⁰ Minderről lásd: DOBSZAY László, *A Breviarium Strigoniense jellegzetes pontjai*, *Ars Hungarica*, 17(1989), 37–40. Ill. a kérdés egészéről DOBSZAY László, *The System of the Hungarian Plainsong Sources*, *Studia Musicologica*, 28(1985), 37–65.

⁵¹ Így pl. U. Fr. L. m. 69; 75; 116; 146; 153; 160; 168; 202; 226; 271; 287, melyek RMK I ill. RMK II. kötetekről kerültek le.

⁵² Így pl. a *Szegények patikájával* együtt hagyományozódott U. Fr. L. m. 212. számú töredék vagy az U. Fr. L. m. 74; 94; 175 és 289es darabok, melyek alól magyar nyelvű nyomtatványok töredékei kerültek elő, ill. néhány magyar kéziratot is megőrző darab, pl. U. Fr. L. m. 158; 173; 282.

melyeknél még a makulatúra sem nyújt meghatározó információt. Ilyenkor a töredék, az őrzőkönyv és a töltőanyag együttes vizsgálatára van szükség.

Az őrzőkönyv egy vagy több magyar possesszora korántsem jelent a kötés magyar eredetére vonatkozó perdöntő bizonyítékot, mivel lehetséges, hogy az őrzőkönyv már pergamenkötésben került a magyar possesszor birtokába, illetve onnan közvetlen vagy közvetett úton az Egyetemi Könyvtárba.

Ha azonban sikerül egy-egy ilyen töredék egy vagy több másik darabját néhány további (akár több különböző könyvtárban található) őrzőkönyvön is megtalálni,⁵³ vagy ha a kötés során felhasznált töltőanyag darabjai más könyvből is előkerülnek,⁵⁴ nagyon valószínű, hogy hazai eredetű kötéssel, azaz magyar felhasználás – s talán használat – kódextöredékekkel állunk szemben.

Az ilyen szerencsés egybeesések azonban viszonylag ritkák, s az esetek legnagyobb részében az őrzőkönyvek máshonnan nem vagy csak alig ismert possesszorok és gyűjtemények könyvei közül valók, illetve az Egyetemi Könyvtár esetében, ezekből kerültek valamely rendi könyvtár gyűjteményébe, s onnan az abolíciók után az őrző könyvtárba. Az ilyen esetekben további vizsgálatokra van szükség, melyek során a legkülönbözőbb és legapróbb jelek lehetnek döntő jelentőségűek.⁵⁵

Újabban azonban a proveniencia-kutatás számára már számos modern segédeszköz áll rendelkezésre: komoly segítséget jelent például az első katalóguskötet elkészülte után megjelent számos új hazai és külföldi kézirat-katalógus megjelenése, illetve ezek internetes változatai, a különböző lexikonok, kézikönyvek, forrásgyűjtemények, sőt olykor egész könyvtárak online adatbázisai, sőt sokszor maga a legegyszerűbb internetes keresőprogram is. E segédletek használatával mind a töredék azonosítása, mind a proveniencia-kutatás sokkal megbízhatóbb és pontosabb eredményeket hozhat, mint harminc évvel ezelőtt.

⁵³ Így például az Egyetemi Könyvtár töredékei között található Zacharias Chrysopolitanus töredékegyüttes vagy egy karthauzi lectionarium töredékei (vö. J Fodor Adrienne: A nagyszombati jezsuiták könyveiről lefejtett kódextöredékek. *Ars Hungarica* 17 (1989), 51–56: 53–54., illetve egy magyar könyvtárakban szétszóródott 12. századi sermonarium töredékei esetében (vö. MADAS Edit, *Egy 12. századi prédikációgyűjtemény töredékei magyarországi könyvtárakban*, MKSz, 109(1993), 249–261.). De ugyanígy sikerült „összehozni” például az ún. Zalka-antifonálé töredékeit is, vö. KÖRMENDY Kinga, *Az ún. Zalka Antiphonale töredékei*, Zenetudományi Dolgozatok, 1988, 33–40, valamint VÍZKELETY András (szerk.), *Mittelalterliche Lateinische Handschriften-Fragmente in Győr*. Bp.-Wiesbaden, 1998, Nr. 64–68; 82; 85; 86; 90. Ugyanígy sikerült összekapcsolni az EK újabb töredékei között a T II/3–4 számú darabokat.

⁵⁴ Egyebek mellett így volt ez a Szeminárium jónéhány töredéke (pl. S Fr. L. m. 97 és 103), illetve az újonnan feltárt anyagból a T II/3–4 jelzetű darabja esetében.

⁵⁵ Így például a T VII/1 jelzetű darab esetében, ahol egy magát „galliai”-nak nevező possessor-bejegyzése lógott át a kötet pergamenkötésére, ami azt valószínűsíti, hogy az már az első tulajdonos idejében megvolt, s így, bekörve került 1639-ben a bécsi Pázmáneumba. A töredék kódexe tehát valószínűleg inkább francia eredetű, lehetett, semmint magyar vagy esetleg osztrák, amire esetleg a számos magyar, illetve bécsi bejegyzés alapján következtethetnénk.

A töredékkutatás múltjából

Korábban ugyanis a kódextöredékek elemzéséhez rendelkezésre álló segédletek hiányában, a töredékek elemzése és meghatározása jóval nehezebb volt, mint ma. Emiatt azután az egyes töredékek lefejtése, raktározása és vizsgálata is sokkal „nagyvonalúbban” történt. Így például az egyébként kiváló kutatók és könyvészeti szakemberek még az olyan különösen nagy jelentőségű darabok esetében sem voltak elég körültekintőek, mint a Königsbergi Töredék. A Töredék szalagjainak kibontásakor ugyanis az őrzőkódex gerincén nem csupán a négy magyar nyelvű pergamendarabot találták, hanem egy ötödik, latin szöveget tartalmazó csíkot is, ezzel azonban lévén a „a magyar kutatás számára érdektelen” egyáltalán nem törődtek, le sem írták, le sem fényképezték.⁵⁶ A kis szalag pedig – melynek jelentőségét az azóta is megfejtetlen rendeltetésű és eredetű magyar szöveg azonosításában talán hangsúlyozni sem kell – a töredék akkor ugyancsak nem ismertetett őrzőkódexével együtt azóta elveszett, így a szöveg újabb kori kutatója előtt – jelentős részben az elődök mulasztásai miatt – szinte áthághatatlan akadályok tornyosulnak.⁵⁷

A latin nyelvű kódextöredékek esetében ugyanez a hozzáállás volt jellemző, talán azzal a különbséggel, hogy ezekre a 19. század kutatói szinte egyáltalán nem is voltak figyelemmel. Jellemző például, hogy a pergamenkötésű könyvek tábláin fennmaradt szövegeket az egyes kötetek leírásaiban meg sem említették, s a korabeli katalógusokban csupán annyit találunk, hogy az illető mű „hártya-kötésben” van.⁵⁸ Változás talán csak a 20. század első felében, elsősorban Paul Lehmann munkássága nyomán történt, aki a század elején kezdett el behatóbban foglalkozni a töredékekkel, s néhány nagy jelentőségű felfedezés és publikáció után már számos német és európai könyvtárba is meghívást kapott az ottani anyag vizsgálatára.⁵⁹ Így járt 1937-ben Budapesten⁶⁰ majd az Esztergomi Főszékesegyházi és Símor Könyvtárban is.⁶¹ Lehmann magyarországi kutatásainak eredményei nem

⁵⁶ Minderről lásd: HEINLEIN István, *A Königsbergi Töredék felfedezéséhez*, Akadémia Értesítő, 22(1911), 456–463.

⁵⁷ A töredékről újabban lásd: VÍZKELETY András, *A Königsbergi Töredék új lelőhelye*, MKSz, 100(1984), 330–334.

⁵⁸ Így például az Egyetemi Könyvtár régi katalóguscédulái, melyek a Mezey által lefejtett töredékek őrzőkönyveinek kötéseiről többnyire csak a „hártya-kötést” jegyezték fel.

⁵⁹ Minderről lásd: LEHMANN, Paul, *Fragmente*, = *Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Klasse NF* 23(1944), 3–5.

⁶⁰ LEHMANN, Paul, *Mitteilungen aus Handschriften*, V., München, 1938, 4–19.

⁶¹ LEHMANN, Paul, *Handschriften und Handschriftenbruchstücke des 8–15. Jahrhunderts in Esztergom*, Egyetemes Philológiai Közlöny, 62(1938), 165–172: 170–172 egy 8. század elejéről származó Szt. Gergely-töredékről, melyet egy 15. századi kódex kötésében talált.

sokkal ezután napvilágot is láttak, s Bartoniek Emma a Lehmann által leírt budapesti darabokat be is sorolta az OSzK latin kódexeiről készített katalógusába.⁶²

Lehmann magyarországi kutatásait megelőzően, illetve azokkal párhuzamosan azonban egy másik részterületen is folytattak töredékfeltárást. Ez a részterület a talán a latin kódexeknél is kisebb számban fennmaradt héber kéziratok kutatása volt. Talán éppen az anyag e rendkívüli szegénysége miatt már az OSzK 1877-ben megjelent héber kéziratokat leíró katalógusába is belefoglalták az ott őrzött héber töredékeket.⁶³ Sőt később is számos kutató tett említést héber nyelvű pergamenkötésekről, melyeket – a latin „hártakötésekkel” ellentétben – szinte minden esetben igyekeztek is meghatározni.⁶⁴ Ezeken az alapokon indult el a 40-es évek végén Scheiber Sándor, aki végül Mezeyt csaknem húsz évvel megelőzve, 1969-ben jelentette meg úttörőnek számító munkáját a hazai könyvtárakban található héber kódextöredékekről.⁶⁵

Ezzel párhuzamosan természetesen a latin töredékek Lehmann és Bartoniek által megkezdett vizsgálatai sem maradtak folytatás nélkül. Radó Polikárp a magyarországi liturgikus kéziratok katalógusának készítésekor ugyanis már annak 1941-es első változatába felvette a töredékes darabokat,⁶⁶ s az Egyetemi Könyvtár töredékeit is ezekben az évtizedekben kezdték el feltárni és publikálni.⁶⁷ Mezey László tehát az 1972-ben meghirdetett szervezett töredékkutatási program megkezdésekor már több mint fél évszázados hazai előzményekre hivatkozhatott.⁶⁸ A vállalkozás újszerűsége éppen ezért nem is a tervben magában, sokkal inkább a töredékek szisztematikus feltárásiában, lefejtetésében, valamint a raktározási, leírási és publikálási szabályok kidolgozásában rejlett.

Töredékkutatás az Egyetemi Könyvtárban

A töredékkutatás 1972-es megkezdésekor – mint arról fentebb már szót ejtettünk – az Egyetemi Könyvtár már számos külön szerzeményezett vagy korábban már szándékosan lefejtetett töredékekkel rendelkezett. Így például egy díszes óraskönyv töredékét 1959-ben egy árverésen vásárolták,⁶⁹ de később is vettek ilyen jellegű

⁶² OSzK Clmae 441–442. = LEHMANN, Paul, *Mitteilungen aus Handschriften*, V., München, 1938, 4–19.

⁶³ KOHN Sámuel, *A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának héber kéziratai*, Bp., 1877, 23–24.

⁶⁴ Így volt ez például a Soproni Levéltár anyagában (POLÁK Miksa, *A zsidók története Sopronban*, Bp., 1896, 88–91.) Keszthelyen (BÜCHLER Sándor, *Egy középkori héber könyvillusztráció*, Libanon, 7(1942), 65.) vagy Körmenden (BÜCHLER Sándor, *A körmendi középkori kódextöredék*, = *Semitic Studies in Memory of Immanuel Löw*, Bp., 1947, 311.).

⁶⁵ SCHEIBER Sándor, *Héber kódexmaradványok hazai könyvtárakban*, Bp., 1969.

⁶⁶ RADÓ Polikárp, *Index codicum manuscriptorum liturgicorum Regni Hungariae*, Bp., 1941 (Az Országos Széchényi Könyvtár Kiadványai, 14.).

⁶⁷ Vö. 12. jegyzet.

⁶⁸ MEZEY László, *A Fragmenta Codicum szabályzata*, MKSz, 89(1973), 211–213.

⁶⁹ Így például: U. Fr. I. m. 32, 34 és 150, mely utóbbiakat 1959-ben vettek.

darabokat,⁷⁰ valamint a 19. század dokumentálatlan és felelőtlen töredék-lefejtési munkálatainak bizonyítékeként is fennmaradt néhány őrzőkönyv nélküli, magában álló kódextöredék.⁷¹

A kódexgyűjtemény 1954-ben kezdődött rendezése, illetve a különböző különgyűjtemények rendszerezése, illetve a régi anyagnak az újabb gyűjtemények felállítása céljából történő szisztematikus leválogatása és külön raktárban való elhelyezése révén a kódextöredéket tartalmazó könyvek a 60-as években már jobban „szem előtt voltak”, mint korábban.⁷² A Kézirattár átrendezésével párhuzamosan kezdődött az új kódexkatalógus készítése, melynek során – mint arról már fentebb is szó volt – Mezey László már számos, a kódexek kötéseiben talált töredéket meghatározott, s ezek leírását az Őrzőkódex adatai mellé helyezte.⁷³

Az 1878-tól külön kezelt ősnymtatvány-gyűjtemény pedig 1882-től már végleges formában, a többi nyomtatványtól leválasztva, külön raktárban foglalt helyet, így az egyes darabok kötéseit viszonylag könnyen és gyorsan lehetett átvizsgálni.⁷⁴ Az 1956-ban kezdődött országos ősnymtatvány feltárási program révén pedig ez a gyűjtemény is fokozottan a figyelem középpontjába került. Valószínűleg éppen az ekkor folyt katalogizálási és azonosítási munkálatok nyomán történt meg a töredékeket tartalmazó ősnymtatvány-kötetek regisztrálása is, melyek a 300 darabos gyűjteménynek mintegy egy tizedét, 29 darabot, az új anyagból pedig 5 töredéket adtak.

Ugyancsak a Kézirattár állományrendezése során figyelhetek fel a szakrendbe sorolt kéziratok kötéseiben, illetve a Tár még a 19–20. század fordulóján létrehozott különgyűjteményeinek (RMK, MV, Metszetszoba) köteteiben fennmaradt fragmentumokra is,⁷⁵ melyekből a töredékgyűjtemény mintegy egy hatoda, 48 töredék került ki.⁷⁶

Az állomány legjelentősebb részét azonban kétségtelenül az akkor frissen létrehozott antikva-gyűjtemény adta. Az akkor még Vetustissima néven őrzött

⁷⁰ Így az U. Fr. I. m. 300 jelzetű darab, melyet 1965-ben vásárolt a könyvtár.

⁷¹ Így például a katalógus szerint az U. Fr. I. m. 151 és 208 jelzetű darabok.

⁷² A Kézirattár történetéről és az 1954-es állományrendezésekről lásd: TÓTH András, *Az Egyetemi Könyvtár Kézirattárának fejlődése*, Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei, 6(1972), 13–40: 16–17.

⁷³ Vö. 21. jegyzet. A Mezey által leírt kódexekről jelenlegi adataink szerint 10 töredéket fejtettek le: U. Fr. I. m 4: Cod. Germ. 1; 71: Cod. Hung. 8; ; 108: Cod. Lat. 52; 251: Cod. Lat. 119; 253: Cod. Lat. 119; 256: Cod. Lat. 94; 269: Cod. Lat. 54; 270: Cod. Lat. 119; 277: Cod. Lat. 54; 297: Cod. Lat. 119.

⁷⁴ Az ősnymtatvány-gyűjteményről lásd: VÉRTESY Miklós, *Die Geschichte der Inkunabelsammlung der Universitätsbibliothek in Budapest*, Beiträge zur Inkunabelkunde, 3(1968.), 107–121.

⁷⁵ A Kézirattár különgyűjteményeiről és történetükről lásd: KNAPP Éva, *A budapesti Egyetemi Könyvtár Kézirat- és Ritkaságtára. Tudományos ismertető*, Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei, 7–8(1997), 21–40.

⁷⁶ A Kézirattár gyűjteményében őrzött RMK-gyűjtemény darabjairól 19, az újabb kori kéziratokról 18, míg a nyomtatványgyűjteményekből (Metszetszoba, Aprónymtatvány, MV) együttesen 11 töredéket sikerült lefejtetni.

anyag elsősorban a 16. század első felében készült nyomtatványokat foglalta magába, melyeket az ötvenes évek második felétől fogva igyekeztek szisztematikusan leválogatni az állományból. Emellett azonban a különböző munkálatok: állományellenőrzések, raktárrendezések, illetve átirányítások nyomán előkerült, de a század második feléből származó könyveknek is biztosítottak helyet, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy egyszer a könyvtár teljes 16. századi anyagát e különgyűjteményben helyezik majd el.⁷⁷ Az így kiemelt könyvanyag a töredékek egész kincsházának bizonyult, mivel a legkülönbözőbb korú és műfajú darabokat lehetett egy viszonylag behatárolt mennyiségű anyagból különösebb erőfeszítések, a raktárak hosszas búvárlása vagy rendezgetése nélkül kigyűjteni. Nem csoda tehát, hogy a Mezey-féle 300 töredék több mint egy ötöde (66 db), az új anyagból pedig hét darab származik ebből az állományrészből.

A töredékkutatás elindításában tehát rendkívül fontos szerepet játszottak a különböző kézirat- és ritkaságtári különgyűjtemények 1950 és 1970 között lefolyt rendezési és katalogizálási munkálatai. Összesítve ugyanis a töredékanyag fele ezekből a viszonylag könnyebben áttekinthető állományrészekből került ki, míg az anyagnak alig egy negyede (80 töredék) való a könyvtár törzsállományából, 48 töredék őrzőkönyve pedig ismeretlen.

Az ily módon számbavett és összegyűjtött anyag rendszeres feldolgozása tehát Mezey kezdeményezése nyomán 1972-ben indulhatott el. Mezey már ekkor kidolgozta a töredékek biztonságos lefejtetésére és tárolására vonatkozó szabályokat, melyek az őrzőkönyvek vagy a töltőanyag elkallódását, illetve a töredék és többi tartozékának elkülönülését volt hivatva kiküszöbölni.⁷⁸ Annak ellenére azonban, hogy Mezey többször is szigorúan állást foglalt a töredék őrzőkönyvének pontos regisztrálása, illetve az őrzőkönyvek a töredék lefejtése utáni gondos restaurálása és újrakötése mellett, mindez számos esetben mégis elmaradt. Ennek eredményeképpen a munkálatok után jónéhány „gazdátlan”, őrzőkönyv nélküli töredék, illetve kötéséből kivetkeztetett, csupán papír tékába csomagolt könyv maradt a könyvtárban, melyeken a helyzet reménytelenségére csupán egy-egy ceruzával ráírt kérdőjel, esetleg téves jelzet utal.⁷⁹

A kezdeti nehézségek után azonban a munka néhány évvel később már komoly eredményeket ígért, melyekről Mezey egy a kódextöredékek kutatásának létjogosultságát bizonyító nagyszabású tanulmányában számolt be.⁸⁰ Mezey már ebben az írásában is arra az álláspontra helyezkedett, hogy az egyes töredékek

⁷⁷ A Vetustissima-gyűjteményről részletesen lásd: BENE Sándorné, *A Budapesti Egyetemi Könyvtár vetustissima-gyűjteménye a feldolgozó munka tükrében*, Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei, 11 (2003), 15–26. A teljes 16. századi állomány leválogatása és az önálló különgyűjtemény felállítása 2003-ban valósulhatott meg.

⁷⁸ MEZEY László, *A Fragmenta Codicum szabályzata*, MKSz, 89(1973), 212, ill. UÓ., *Fragmenta codicum... i. m.* (8. jegyz.) 74–75.

⁷⁹ Így volt ez például a T VII/6 (kérdőjellel), T II/4 (rossz jelzettel), ill. T V/1 (őrzőkönyv nélkül, eredetét csupán Wehli Tünde 45. jegyzetben idézett 1989-es publikációja nyomán sikerült rekonstruálni).

⁸⁰ MEZEY, *Fragmenta codicum... i. m.* (8. jegyz.).

jelentőségükhöz illő méltatása nem lehetséges a töredékek katalógusának lapjain, csakis „egy külön kísérő – *Studia* jellegű kötet” formájában.⁸¹ Ezért aztán a munka során – nyilván Mezey kifejezett ösztönzésére – a kutatócsoport tagjai sorozatos publikációk formájában számoltak be az egyes felfedezésekről.⁸² A tapasztalatok teljes rendszerbe foglalására pedig maga Mezey vállalkozott 1979-ben megjelent *Deákság és Európa* című könyvében, amelynek megírásánál nagyban felhasználta a töredékek nyújtotta lehetőségeket.⁸³

E publikációk, illetve számos hazai és külföldi szakemberrel történt konzultáció után⁸⁴ az Egyetemi Könyvtár 300 töredékének katalógusa végül 1983-ban jelent meg, komoly hazai és nemzetközi visszhangot keltve.⁸⁵ Ezt a kötetet mintegy öt év múlva követte az Egyetemi Könyvtár állományával párhuzamosan feldolgozott, ahhoz történetileg szervesen kapcsolódó Központi Szemináriumi, más néven Pálos Könyvtár, töredékanyagának 1988-ban megjelent katalógusa, amely mind elrendezésében, mind módszertanában a Fragmenta sorozat első kötetéhez igazodik.

A kötetek a töredékeket az Egyetemi Könyvtár szakrendi rendszeréhez hasonló felosztásban (biblica, theologica, patristica – universitaria, scholaria – liturgica) közlik. A töredék fizikai adatai, valamint a megmaradt szöveg leírása után, időnként terjedelmes *notitiák*ban ismertetik a proveniencia rekonstruálásához vezető következtetéssorozatot, melyek mind a fragmenta- mind a könyv- és könyvtártörténeti kutatások számára fontos segédeszközt jelentenek. Nem véletlen, hogy a töredékfeldolgozás módszertanának kidolgozása mellett mindmáig ezeket az elemzéseket tekintik a katalógus legfőbb érdemének.⁸⁶

Az ezekben megfogalmazott következtetések azonban – valószínűleg a kutatás létjogosultságának állandó bizonyítási kényszere következtében – gyakran túlzóak. Számos esetben találkozunk például a magyar proveniencia enyhe „túlerőltetésével, amely miatt Mezeyt egyébként számos kritika is érte. Így például a Dionüsziosz-töredék (U. Fr. L. m. 9.) kapcsán került elő a Mossóczy Zakariás nyitrai püspök (1542–1587), majd rokona Kecskés János kanonok tulajdonát képező könyvek problémája, melyek 1697-ben kerültek a pozsonyi jezsuiták kollégiumába, s onnan

⁸¹ Uo., 73.

⁸² J. FODOR Adrienne, *Az Egyetemi Könyvtár Karoling-kori Deuteronomium töredéke a lehnici karthauziák könyvtárából*, MKSz, 92(1976), 371–380; MADAS Edit, „Ad terrorem omium”. *A középkori vágásának egy magyarországi változata?* MKSz, 92(1976), 380–385, ill. MEZEY László, *Les rapports intellectuels entre le France et la Hongrie des Árpáds. Recherches nouvelles – textes nouveaux*, Acta Litteraria Academiae Scientiarum Hungariae, 17(1975), 327–334.

⁸³ MEZEY László, *Deákság és Európa. Irodalmi műveltségünk alapvetésének vázlata*, Bp., 1979.

⁸⁴ Az anyag feldolgozásába külföldi paleográfusokat, zenetörténészeket is bevontak, így pl. a Dionüsziosz-töredék (U. Fr. l. m. 9) datálásába Bernhard Bischoffot, vagy a polifón töredékek (U. Fr. l. m. 297–299) elemzésébe D. J. Brewert.

⁸⁵ WINTER Ursula, *Lateinische Fragmente von Handschriften in der Universitätsbibliothek Budapest*, Zentralblatt für Bibliothekswesen, 99(1985), 272–274.

⁸⁶ Vízkelety András recenziója; SARBAK Gábor, *A magyarországi kódextöredékek kutatása, Iskolakultúra*, 1997/5, 10–16.

a rend felodzlata után az Egyetemi Könyvtárba. Mezey a Mossóczy-, illetve Kecskés-féle könyvekről lekerült töredékek mindegyikét – talán kissé nagyvonalúan – magyarországi használatúnak tartja, feltételezve, hogy Mossóczy püspök e könyveket mind Nagyszombatban vagy Nyitrán költette be, ott talált s feltehetően magyarországi kolostori könyvtárakból származó kéziratokba. Kapitánffy István kemény hangú bírálatában azonban szemére veti, hogy nem számolt azzal a nagyon is kézenfekvő lehetőséggel, hogy Mossóczy a könyveket már bekötött állapotban is vásárolhatta. Ezek fényében újra megvizsgálva az egyes őrzőkönyveket kijelenti, hogy a kilenc Mossóczy-féle töredék közül valójában egynél sem bizonyítható meggyőzően a magyar proveniencia, négyenél pedig kifejezetten valószínűtlen.⁸⁷

Hasonló túlzásokkal azután később is találkozhatunk, így például az U. Fr. I. m. 122 számú töredéket a katalógus egyetlen 1630-as eperjesi possesszor-bejegyzés alapján tartja magyar használatúnak. Egy a könyvből kikerült újabb töredék (T IV/1) megvizsgálásakor azonban számos, az eperjesinél korábbi, Mezeyék által figyelembe nem vett német bejegyzésre bukkantunk, amely az egyébként német nyelvű könyv német nyomdahelyével és kötésének németes jellegével együtt sokkal inkább a német proveniencia mellett szól, nem is szólva a korábban meghatározott liturgikus töredék által képviselt, a magyar hagyománytól még maga Mezey által is idegennek tartott rítusról.⁸⁸

Ugyancsak a possesszor-bejegyzések helytelen értelmezése volt az alapja a jezsuiták Szent Megváltóról nevezett kollégiumi könyvtárából kikerült töredékek leírásában található hibáknak is, melyekre Madas Edit mutatott rá.⁸⁹ Sőt a notált liturgikus töredékek azonosításában is számos korrekcióra volt szükség.⁹⁰ A katalógus azonban az általa leírt 300 töredékkal mégis jelentős és úttörő vállalkozásnak tekinthető a hazai medievisztika történetében, s egy fontos és mindmáig tartó kutatási program megalapozását jelentette.

Mezey László 1984-ben bekövetkezett hirtelen halála után a töredék-feldolgozás irányítását Vízkelety András vette át, s a töredékkatalógusok újabb kötetei már az ő neve alatt jelentek meg. Az 1993-as második, az esztergomi töredékeket számba vevő, illetve a harmadik, a győri egyházmegyei könyvtár töredékeiről készült, 1998-ban megjelent katalógus pedig már egy mind nyelvben, mind felépítésében átdolgozott koncepciót tükröz. A korábbi *Fragmenta codicum in bibliotheca Hungariae* címet *Fragmenta et codices*-re változtatták, ami kódexek, ezek katalógusai, illetve egyes kódexekről írott monografikus tanulmányok megjelentetését is lehetővé teszi.⁹¹ A

⁸⁷ KAPITÁNYFY István, *Pseudo-Dionysios Areopagita latin fordításának töredéke a budapesti Egyetemi Könyvtárban*, MKSz, 101(1985), 133–137: 136.

⁸⁸ Vö. MEZEY, *Fragmenta*, 126: „cum Lectionarium chori in forma, id est cum textibus, qui in primordiis eccl. Hungaricae in usu fuerint, nobis adusque non innotuerit...” (kiem. T.P.)

⁸⁹ MADAS Edit, *Adalékok a Központi Szeminárium Pozsonyból származó kódextöredékeinek provenienciájához*, *Ars Hungarica*, 17(1989), 47–50.

⁹⁰ Lásd: SZENDREI Janka, *A hangjegyzés szerepe a kódexek provenienciájának kutatásában*, *Ars Hungarica*, 17(1989), 33–36: 35. 8. jegyzet, ill. 36. 27. jegyzet.

⁹¹ Így jelenhetett meg a sorozatban Vízkelety Andrásnak a Leuweni-kódexről írt monográfiája: VÍZKELETY András, *Az európai prédikációirodalom recepciója a Leuweni Kódexben*

leírások rendszere az egyes adatcsoportok tördelése és szedése révén jóval áttekinthetőbb lett, megkönnyítve ezzel a katalóguskötetek nem szakemberek számára történő felhasználását is. Mindemellett pedig talán az egyik legfontosabb változás, hogy a korábban használt latin helyett a katalógusok nyelve a nemzetközi gyakorlatban is mind gyakrabban használt német lett, mely lehetővé teszi a köteteknek az európai kutatásba történő bekapcsolódását is.

Az Egyetemi Könyvtár újabb töredékei

Mezey László már öt évvel az Egyetemi Könyvtár 300 tételből álló töredékkatalógusának megjelenése előtt utalt arra, hogy a töredékfeltárás első fázisa során feltárt és leírt töredékek száma meghaladja a háromszázat. 1978-as tanulmányában már „első háromszáztíz fragmentumról” beszél,⁹² sőt azt is megemlíti, hogy ezeken felül létezik még 70-80 részben még le sem fejtett töredék, amellyel csak később kívánnak foglalkozni.⁹³ Mindezek alapján tehát 1983-ban, a katalógus megjelenésekor, az ott leírt 300 darabon kívül még legalább 80 vagy 90 darab lehetett meghatározásra előkészítve, amelyek – valószínűleg a hely szűke miatt – kimaradtak a katalógusból. A választás talán azért esett éppen ezekre, mert meghatározásuk további munkát igényelt volna, s ez alaposan kitolhatta volna a kötet megjelenését, vagy azért mert nem tűntek olyan jelentősnek, s így megvárhatták egy esetleges második kötet megjelenését.

Hogy az Egyetemi Könyvtár újabb töredékei teljes egészében megfelelnek-e az 1983-ban lefejtetett vagy lefejtésre kijelölt töredékeknek, az az egyes műfajcsoportokhoz tartozó töredékek száma alapján rekonstruálható. A kötet szerkezete ugyanis az 1978-ban jelzett elrendezéshez képest némiképp átalakult, ami főleg a liturgikus anyagot érintette.⁹⁴ A Mezey által 125 tételre becsült notáció nélküli – tehát a leggyakrabban előforduló – töredékcsoportban ugyanis a katalógusban harminccal kevesebbet (94 darabot) találunk, a notált liturgikus anyagban pedig 25-tel többet (75 helyett 91-et), míg a többi műfajcsoportba tartozó darabok száma kisebb eltérésektől eltekintve gyakorlatilag megegyezik. A lefejtett, de még meghatározatlan töredékek között pedig valóban az 55 darabból álló liturgikus anyag bizonyult a legnagyobbaknak,⁹⁵ s száma szinte pontosan meg is felel a Mezey-féle tervezet és a kötetben leírt tételek különbségének, így erősen valószínű, hogy az itt talált darabok még az első lefejtés idejéből származnak. Így ezen 55 darab, illetve a meghatározatlan töredékek között talált, kb. 33 darabból álló nem liturgikus anyag együttvéve (összesen 88 darab) körülbelül megfelel a

Die
europäischen Sermonesliteratur im Löwener Kodex, Bp., 2004.

⁹² MEZEY, *Fragmenta codicum... i. m.* (8. jegyz.), 78.

⁹³ Uo.

⁹⁴ A tervezett beosztást lásd uo.

⁹⁵ A III. és IV. számú *Feldolgozatlan Fragmenta* feliratú dossziében lefejtve és feldolgozásra előkészítve megtalálható 32 db notáció nélküli és 25 db hangjegyes, összesen tehát 55 darab liturgikus töredék.

Mezey által 1978-ban jelezett, a katalógusba be nem került 80-90 tételnek.⁹⁶ A könyvtár eddig le nem írt töredékei tehát csaknem teljes egészében a töredékletejtési munkálatok első periódusából származnak, s talán azért tették félre őket, hogy az időközben felfedezett és lefejtetésre kijelölt újabb töredékekkel kiegészítve idővel egy második töredékkatalógus anyagául szolgálhassanak majd.

Mezey László halála után azonban a második kötet előkészítése valószínűleg megtorpant, de teljesen azért nem állt le. A töredékek feltárását és a már lefejtett és meghatározásra előkészített anyag rendezését ugyanis 1989 és 1992 között J. Fodor Adrienne folytatta tovább. Nem tudni pontosan, hogy ebben az időszakban történtek-e újabb lefejtések vagy csupán a később lefejtendő anyagot kutatták fel és jelölték ki a raktárban,⁹⁷ annyi azonban bizonyos, hogy a katalógusba be nem került anyag rendezése megkezdődött. Fodor Adrienne először valószínűleg csoportosítani kívánta a töredékeket, s minden bizonnyal ekkor kerültek külön dossziékba a hangjegyes, a notáció nélküli, illetve a nem liturgikus töredékek valamint a korábbi 300 és az újabb darabok töltőanyaga. A liturgikus anyag éveken át meghatározásra előkészítve és tematikusan elrendezve állt a tékában.⁹⁸ Sőt az egyes töredékek palliumain található feljegyzések alapján még az is megállapítható, hogy Fodor Adrienne kérésére Wehli Tünde minden egyes töredéket művészettörténeti vizsgálat alá vett, melynek eredményeit egy rövid, néhány soros feljegyzés formájában a palliumokon rögzítette is, s ezt WT monogrammal látta el. További meghatározásoknak azonban semmi nyoma.

A nem liturgikus anyag esetében sajnos már korántsem volt ilyen szerencsés a helyzet. Az anyagon ugyan jól láthatók az egyes rendezési kísérletek nyomai, az egyes darabok mégis igen nagy összevisszaságban kerültek elő a raktárból. Néhány palliumon a Mezey-féle katalógus sorszámaait folytató 300 feletti számok láthatók,⁹⁹ míg másokon a műfaji besorolás („jog”; „B” + sorszám,¹⁰⁰ stb) nyomait találtuk.¹⁰¹ Sőt néhány olyan darabot is sikerült találni, amelyeken meghatározási kísérletek voltak láthatók. Ezek azonban – pontosan a Mezey-féle szabályrendszernek

⁹⁶ Biztosan ebből az időszakból való pl. a T VI/1 számú Vergilius-töredék, melyen Mezey kézírása látható.

⁹⁷ Erre utal pl. néhány lefejtetlen töredéken található ceruzás meghatározás, pl. Bf 4r 30, illetve Fodor Adrienne néhány megjegyzése, így pl. 1989-es cikkében (*A nagyszombati jezsuiták könyveiről lefejtett kódextöredékek*, *Ars Hungarica*, 17(1989), 56, 15. jegyz.) „az EK újabban lefejtett töredékeire” hivatkozik. De a könyvtár glagolita töredékeinek leírásai is ezekben az években készültek, vö. BOTOS Imre, *Fragmente eines kroatisch-glagolitischen Missals aus dem 14. Jahrhundert*, *Studia Slavica*, 44(1999), 1–22.

⁹⁸ A missale-töredékek ugyanis egymás mellett állnak, érdekes azonban, hogy más liturgikus könyv darabjaira viszont nem bukkantunk.

⁹⁹ Így pl. T II/5, melyen „335”, a T IV/1 a Fragm. Lat. m. 339-es számmal, vagy a VI/1-es Vergilius töredék, melyen „U. Fr. I. m. addit. 5” olvasható.

¹⁰⁰ Így pl. T V/1 a „B 6” számmal

¹⁰¹ Érdekes, hogy Fodor Adrienne is így hivatkozik néhány jogi töredékre: J. FODOR Adrienne, *A nagyszombati jezsuiták könyveiről lefejtett kódextöredékek*, *Ars Hungarica*, 17(1989), 56. 19. jegyzet: az EK feldolgozás alatt levő töredékei között, ideiglenes jelzete B 11–14”, a hivatkozott anyagot azonban nem sikerült megtalálnunk.

megfelelően – szinte kizárólag a legtöbb esetben már a szöveg külső formája vagy első átolvasása nyomán is megállapítható műfaji besorolások voltak.¹⁰² Így például „Codex”, „Decretales” vagy „Glossa”, míg másutt néhány szöveg pár sorra terjedő átírási kísérleteit vagy egy-két név ismeretlen okból történő kiemelését¹⁰³ találtuk meg, pontos azonosítások azonban ebben az anyagrészen sem kerültek elő.

Sajnos a helyzetet tovább nehezítette, hogy a töredékek palliumain sokszor rossz őrzőkönyv-jelzet vagy egyáltalán semmi sem szerepelt, így ezekben az esetekben sem az őrzőkönyvet, sem a makulatúrát nem sikerült megtalálnunk, ami a töredék provenienciájának meghatározhatatlanságát eredményezte.¹⁰⁴ Az V/1-es darab esetében pedig csupán egy publikáció hivatkozásának köszönhető, hogy sikerült az egyébként szintén nem dokumentált őrzőkönyv nyomára akadni.¹⁰⁵ Éppen az anyag e rendezetlensége miatt döntött úgy a Könyvtár vezetése, hogy újból átnézteti az anyagot, számbavéti és megvizsgálja, hogy lehetséges-e rendszerezni és leírni az egyes darabokat. Az anyag rendezése során a lefejtett töredékeket a fent mondottak szerinti hármas csoportosításban (notált, notáció nélküli és nem liturgikus anyag) találtuk, e három csoportból a Könyvtár vezetésének kifejezett utasítására választottuk ki azt a 20 nem liturgikus töredéket, melyeknek leírásait a következőkben közöljük. Ezen kissé önkényes válogatás oka egyrészt a hely és az idő szűke volt, hiszen jelen körülmények között nem vállalkozhattunk a teljes anyag leírására, másrészt egy jól körülhatárolt és viszonylag kis anyagrészt igyekeztünk kiválasztani, amely mégis elegendő eredménnyel szolgálhat a töredékkutatás folytatásának létjogosultságát illetően.

A kiválasztott húsz töredék e tekintetben nem is okozott csalódást, mivel jó pár érdekes és egyedi darabot sikerült köztük meghatározni, néhány egészen biztosan magyarországi használatú töredék mellett (T II/3–4) ugyanis számos, más töredékgyűjteményekből szinte teljességgel ismeretlen darabot sikerült azonosítani, így egy teljesen egyedi itáliai eredetű krónika-fragmentumot (V/1) valamint egy korai Vergilius-töredéket is (VI/1). Sőt néhány esetben már katalogizált töredékek leírását és datálását sikerült ezen újabb darabok nyomán pontosítanunk. Ezek mellett azonban a munka további jelentős eredményeket is hozott. Így például a 9. századi Petrus Chrysologus-töredék őrzőkönyvének további vizsgálata három másik töredéket hozott felszínre, köztük egy 12. századi Psalterium egy csaknem teljes ívét, s a T IV/1-es töredékhez is sikerült még egy újabb csíkot találnunk. Ugyancsak a könyvtár töredékgyűjteményét gyarapítják még az Egyetemi Levéltár 106-os fondjából átvett középkori fragmentumok (egy 14. század eleji jogi, illetve egy kései, 15. századi liturgikus töredék).

A raktárak utóbbi években történt átrendezései, illetve a teljes antikva anyag leválogatása, valamint a 17. századi művekből álló ún. *Barokk gyűjtemény* létrehozása

¹⁰² Vö. MEZEY László, *Fragmenta codicum... i. m.* (8. jegyz.), 75: „A műfaj meghatározása a szerző és mű megállapításához, szövegtörténeti és szövegkritikai vizsgálatok elvégzéséhez szükséges első körülhatárolást adja.”

¹⁰³ Így pl. a T IV/1 esetében: „Bonifacius jún 5.”

¹⁰⁴ Így például a T VI/1; VI/2 és VII/6 számú darabok esetében.

¹⁰⁵ Vö. 80. jegyzet.

további perspektívákat nyitott. Az átrendezés során kézbe vett 16–17. századi könyvek kötéseiben ugyanis több mint 170 további töredéket sikerült azonosítani, amely a legnagyobb részt kitevő liturgikus anyag mellett számos más érdekes darabot is tartalmaz. Mindez pedig a már előkészített kb. 90 darabbal együtt bőségesen elegendő egy esetleges újabb kötet létrehozásához.

Éppen ezért a még le nem fejtett anyag jelentőségének bemutatására az egyes műfajcsoportok végén aprós betűs leírások formájában közöltünk néhányat a még könyveken levő fragmentumok közül is, mintegy illusztrálására annak, mennyire fontos lenne folytatni a töredékek kutatását az Egyetemi Könyvtár gyűjteményében. Az újabb anyag ugyanis, amint az az itt közzétett katalógusból és számadatokból is kitűnik, mind számát mind jelentőségét tekintve méltó párja lehetne a Könyvtár első háromszáz fragmentumának.

Éppen ezért egy újabb katalóguskötet megjelenésében bízva úgy döntöttünk, hogy az itt leírt darabokkal egyelőre nem folytatjuk a Mezey-féle töredékgyűjtemény sorszámozását, s az újabb töredékek nem kapnak 300 feletti sorszámokat, hanem a számok összekeveredésének elkerülésére az egyes darabokat ideiglenes jelzetekkel látjuk el, amelynek helyébe egy esetleges második kötet megjelenésekor automatikusan egy 300 feletti sorszám lép majd. Az ideiglenes jelzet három elemből áll. Az első (T) jelzi, hogy kódextöredékről van szó, a második, egy római szám a töredék által képviselt műfajcsoportot jelöli (I – Biblia; II – teológia; III – sermók; IV – hagiográfia; V – történelem; VI – grammatika és auktorok; VII – egyházjog),¹⁰⁶ a harmadik, egy arab szám pedig a töredék időrendi helyét az adott műfajcsoporton belül. A még könyveken levő, le nem fejtett töredékeket a többihez hasonló módon írtuk le, s mindegyiket a megfelelő műfajcsoport végére helyeztük, azzal az egy különbséggel, hogy ezek – mivel lefejtésükig semmiféle új jelzetet nem kapnak – az őrzőkönyvük jelzete alapján kerültek a nyilvántartásba.

Egyébként az egyes darabok leírásában az újabb fragmenta-kötetek rendszerét igyekeztünk követni.¹⁰⁷ Ezért is választottuk a leírásnál az Egyetemi Könyvtárban hagyományosan használt latin nyelv helyett a németet, amelyen az egyes kodikológiai szakfogalmak is sokkal könnyebben kifejezhetőek, mint latinul. A leírások – éppen úgy, mint a *Fragmenta et Codices* köteteiben – két fő részre oszlanak. Az első a töredék fizikai, kodikológiai leírását adja: méretek, megmaradt sorok száma, az írás és a díszítések jellege stb., ezt az adatcsoportot végül a töredék provenienciájának és használati helyének feltüntetése zárja. Míg a második részben a töredék szövegének meghatározása és leírása kapott helyet, incipit–desinit formában, ha a szöveget akár nyomtatott, akár kéziratos példány(ok) alapján

¹⁰⁶ A műfajcsoportok meghatározásánál az újabb katalóguskötetek által használt rendszert követtük. Vö. VÍZKELETY András, *Mittelalterliche lateinische Handschriftenfragmente in Esztergom*, Bp.-Wiesbaden, 1993, 5., ill. Uő., *Mittelalterliche Lateinische Handschriften-Fragmente in Győr*, Bp.-Wiesbaden, 1998, 5.

¹⁰⁷ Ennek bemutatását lásd: VÍZKELETY András, *Mittelalterliche lateinische Handschriftenfragmente in Esztergom*, Bp.-Wiesbaden, 1993, 11–15.

ellenőrizni tudtuk; illetve egy rövid részlet, egy *specimen textus* közlésével, amennyiben a szöveget nem sikerült pontosan azonosítani.

A munka során nyújtott segítségért köszönettel tartozom Madas Editnek és Sarbak Gábornak, akik hősiesen viselték az újabb és újabb nekik szögezett szakmai és praktikus kérdések sorát, Farkas Gábornak, Boross Klárának, Bene Sándornénak, az RNYO munkatársainak, akik az egyes őrzőkönyvekkel kapcsolatos problémák megoldása során minden esetben fontos észrevételekkel szolgáltak, illetve a raktár és a restaurátor-műhely mindig készséges munkatársainak.

I. BIBLICA

T. I/1 (=RMK III/18a)

BIBLIA

12. Jh. (1. Hälfte) – 1 Fragment

Fragment eines mittelstarken Pergamentblatt: 29 x 256 mm – Schriftspiegel zweispaltig, ursprünglich ca. ? x 150 + 25 + ? – Minuskel um die erste Hälfte des 12. Jh. Am oberen Rand der Versoseite (erste Zeile) verwachsen und abgebrochen. Einfache, zweizeilige rote Initialen am Anfang der einzelnen Versen.

Trägerbuch: RMK III/18a (=Ae 4r 568): [Osualdus de Lasko]: Quadragesimale Bigae salutis, Hagenau 1501. [RMK III. 89]. Besitzvermerk: *Inscriptus Catalgo Collegii Societatis Jesu ad S. Salvatorem Posonii 1692.* – Weitere Makulatur: Ungeschriebene Fragmente wahrscheinlich aus demselben Manuskript.

Benutzung – Provenienz des Fragments: ?

BIBLIA. Lucas 2,19–4,17 mit großem Textverlust

- f. 1r inc.: *[Mari]a autem conservabat ...*
des.: *...dolentes querebamus te.* (2,19–2,48)
f. 1v inc.: *[Iohan]nem in carcere...*
des.: *et revolvit librum* (3,20–4,17)

Vermerk: Ähnlicher Text in Beziehung mit Lk. 4,17 (in Form: *et revolvit librum* statt der übrigen *et ut revolvit librum* in zwei italienischen Manuskripten vom 6/7 Jh. (Z und D der kritischen Ausgabe).

T. I/2 (=Inc. 170)

BIBLIA

12. Jh. (2. Hälfte) – 1 Bl.

Etwa das Viertel eines starken vergilbten Pergamentblattes: 133 x 171 mm, Schriftspiegel vielleicht zweispaltig: ca. ? x 90 + ? + ? + ? + ? – Klare regelmäßige Buchminuskel des 12. Jh. Mit Spuren Rubrums am Anfang der Verse Is. 7, 13.

Trägerbuch: Inc. 170: Biblia Latina. Venetiis 1484, Johannes Herbort de Seligenstadt (HC 3091; GW 4255). Vorbesitzer: Unbekannt weil die Blätter mit Possessoreintragungen vom 17. Jh. aus einem anderen Exemplar: Inc 171, zu diesem Band angebunden sind.

Benutzung: Ungarn ? (vgl. Einband mit ungarischen Charakters) – Provenienz des Fragments: ?

BIBLIA: Isaias 6, 3 – 7, 5 mit Textverlust.

- f. 1r inc.: *sanctus sanctus dominus deus exercituum...* (6, 3)
des.: *...cor populi huius et aures eius.* (6, 10)

f. 1v inc.: *sanctum erit id quod steterit in ea...*(6, 13)
des.: ...[eo] *quod consilium inierat contra t[e]* (7, 5)

Ant 6508 (Nicht abgelöstes Fragment)

BIBLIA

12. Jh. (Mitte) – 1 Bl.

Starkes, gebräuntes, um die Mitte stark abgeriebenes Pergamentblatt: 268 x 195 mm – Schriftspiegel einspaltig: 165 x 122 mm, 19 Zeile. – Karolingische Minukel vom guten Formniveau aus Mitte des 12. Jahrhunderts. Am linken Rand die Kanonen mit Minuskeln, die einzelne Kapitelnummern mit Rot

Trägerbuch: Ant 6508: Vierteiliges Sammelband von Jahren 1577–1588: 1.) Bokelius Johannes: *Anatome vel descriptio partium humani corporis*. Helmstadii: J. Lucius, 1588. 2.) Neander, Michael: *Orbis terrae divisio*. Lipsiae: G. Defner, 1586. 3.) Hegius, Wolfgang: *M. T. Ciceronis orationes tres... logice resolutae*. Altorfii: Gerlach, 1579 4.) Andreae, Jacob: *Oratio de instauratione studii theologici in Academia Wittebergensi*. Lipsiae: J. Rhamba, 1577. Besitzvermerk: *Bibliothecae Monasterii Lepoglavensi inscriptus 1716 Q 37. 82*. Auf der Versoseite des ersten Vorblatts von einer späteren Hand eines Bibliothekars von Lepoglava: *Oratio ad finem libri haeretica quae vivente Luthero Wittebergae dicta*.

Provenienz: ? – Benutzung des Fragments: Außerhalb des Klosters zu Lepoglava (cf. Eintrag von einem häretischen Teil des Buchs).

BIBLIA: Marcus 14, 20–40.

f. 1r inc.: *qui intinguit mecum...*
f. 1v des.: ...*invenit eos dormientes. Erant*

II. THEOLOGICA

T. II/1 (=Ea 4r 200)

GLOSSA ORDINARIA

14. Jh. (1. Hälfte) – 1 Bl.

Mittelstarkes vergilbtes, an den Rändern wurmsichtiges Pergamentblatt: 438 x 235 mm. – Schriftspiegel einspaltig: (Haupttext und Apparat): 275 x 175 mm. Bibeltext bzw. 25 Zeilen. Die einzelnen Spalten mit Tinte umranden. – Gothica textualis aus der ersten Hälfte des 14. Jh. – Rote und blaue Majuskeln mit kurzem Ausläufer. Am oberen Rand des Blattes Titel des biblischen Buches. An der Rectoseite ein rotes *CUS*, an der Versoseite *MAR*, am obersten Rand der Versoseite ein mit Minuskeln geschriebene *mar* zu sehen ist. Ein spätere Rundnotiz links an der Rectoseite *hic superfluitur*.

Trägerbuch: Ea 4r 200: Geiger, Philip: *Arithmetica compendiosissima: Das ist/ Eine Beschreibung vieler der besten nützlichsten Vortheilen und Behendigkeiten*. Basel: Johann Schröter – Ludwig König, 1617. (VD17 12:640583L) Besitzvermerk: *Collegij Societatis Jesu Posenij as S[ancitissimum] Salvatorem Catalogo Inscriptus 1693 No 132*. – Weitere Makulatur: T. VII/4.

Benutzung – Provenienz des Fragments: Ungarn? [cf. Besitzvermerk]

GLOSSA ORDINARIA in Evangelium secundum Marcum 8,3–8,14.

f. 1r inc.: *[substi]nent me nec habent quod manducent...*

f. 1v. des.: *...et obliti sunt panem*

Ed.: Biblia Sacra cum glossa interlineari, ordinaria et Nicolai Lyrani Postilla... Basel, 1507, (BEK Ant. 0763), 104r–104v.

Vermerk: Der Evangelientext ist nicht zur Vulgataversion, sondern zum Text der sogenannten Editio Sixto-Clementina nahe.

T. II/2. Ant 6084 (=Ga 2r 375)

NICOLAUS DE GORRA

14 Jh. (Mitte) – 2 Bl.

Vom Buchbinder einseitig grün gefärbtes, aus zwei Streichen zusammengeklebte, an dem zweiten Blatt vom Wurmfraß stark zerstörtes und deswegen lückenhaft gewesenes mittelstarkes Pergamentdoppelblatt. 385 x 293 mm. – Schriftspiegel zweispaltig: 250 x 80 + 12 + 80 mm, 57 Zeilen. – Gothica textualis aus Mitte des 14. Jh. – Untere Teile einer großformatige, rote Initiale auf der Versoseite des zweiten Blattes, die erklärte Evangelientext ist mit Rote unterschreit, die Anfänge dieser mit Rot gestrichelte Majuskeln geschrieben. Am oberen Rand, über den Spalten sind die Zahl des kommentierten Evangelienkapitels (13 auf beiden Seiten des ersten, 16 auf beiden des zweiten Blattes) zu lesen.

Trägerbuch: Ant 6084: Gaguinus, Robertus: *Rerum Gallicarum annales*, Frankfurt: Andreas Wechel 1577. Besitzvermerke: Auf der Einbando eine großformatige Wappe mit dem Inschrift: *David Aechheuser[?] cons. Tanter et patient A[nno] C[hristi] MDXXCIX – Philippus] Jacobus] a Jerin Custos et Can[cellarius] Vrat[islaviensis]* (= Philipp Jakob von Jerin († 1628), Domherr von Breslau) – Exlibris mit einer Wappe von *Adam von Jerin – Inscriptus Bibliothecae Coll[egii] Tyrn[aviensis] Societatis] J[esu]* 1767.

Benutzung des Fragments – Provenienz: Österreich, Schlesien (cf. Besitzvermerke, bes. Inschrift der Wappe).

NICOLAUS DE GORRA: *Commentarius in Evangelium Lucae*. Lc 13,6 – Lc 16,5. (mit großem Textverlust)

f. 1ra inc.: *dominus querens fructum in illa non invenit...*

f. 1vb des.: *...moraliter dominus in sanatione huius mulieris*

f. 2ra inc.: *primo de non penitentis secundo ... mosaicus[?] igitur erat autem filius senior...* (nur die Ende der Kolumne ist lesbar)

f. 2vb des.: *ait autem villicus scilicet timore perterritus intra se et in sua co[gitatione]...*

Cf. Budapest: Bibl.Nat.I Hung.: Clmac 80, 179rb–180rb; 201vb–204va.

T. II/3. (=Ant 2175)

GREGORIUS MAGNUS

14/15. Jh. – 1 Bl. Aus demselben Handschrift wie II/4

Zwei Fragmente eines gebräunten, schadhafte Pergamentblattes, das zweite, kleinere Fragment ist aber aus einem anderen Trägerbuch genommen, das mit dem des folgenden Fragments (II/4) identisch ist: ca. 433 x 215 mm. – Schriftspiegel: zweispaltig: 310 x 95 + 15 + 2, urspr. ca. 310 x 205 mm; 51 mit Tinte gezogene Zeilen. – Gothica textualis aus dem 14/15. Jh. Am Anfang der einzelnen Abschnitte Rote, einzeilige Initiale und rot gestrichelte Majuskeln. An der oberen Seite der Rectoseite im Mitte ein rotes XIV und an der der Versoseite ein XV zu lesen sind. Im Mitte der Rectoseite des Blattes eine mit braune Tinte geschriebene Titelbenennung des Trägerbuches (*Disputationum philosophicarum Tom 1. Thronspurger 343*) aus dem 17. Jh.

Trägerbuch: Ant 2175 (=Fa 4r 518): [Dissertationes variae] aus dem Jahren 1592–1604. Besitzvermerk auf dem Titelblatt der ersten Dissertation: *Coll[egii] Societ[atis] Jesu Posony ad S[anctissimum] Salvator[em] 1692*. Trägerbuch des unteren Fragmentes des Blattes siehe unten II/4. Weitere Makulatur: 14 Blt aus Staphylus, Fridericus: *Nachdruck zuuerfechtung des Buchs Vom rechten waren verstandt des göttlichen Worts und Von der teütschen Bibel Verdolmetschung: wider Jacob Schmidlen, Predicanten zu Göppingen durch Fridericum Staphylum*. Gedruckt zu Ingolstat: durch Alexander vnd Samuel Weyssenhorn Gebrüder, 1562 und vier kleine Pergamentfragmente aus Handschrift des Fragments.

Benutzung – Provenienz des Fragments: Ungarn (vgl. Possessor und folgende Parallele)

GREGORIUS MAGNUS: *Moralia in Job XV*, 20–30.

f. 1ra inc.: [*populu*]s desiderasse [*perhibetur*]...

f. 1vb des.: ... *iustae ultionis invenit*.

Ed.: PL 75, 1094–1096

T. II/4 (=A. Diss. Coll. 3)

GREGORIUS MAGNUS

14/15. Jh. – 1 Bl. Aus demselben Handschrift wie II/3.

Drei Fragmente, eines aus demselben Handschrift wie II/3, deren es die untere Seite ist, zwei von einem mittelstarken, gebräunten und durch Wurmfraß und Risse beschädigte Pergamentblatt: 410 x 210 mm, am oberen Seite und im Mitte mit großen Verlusten: 400 x 210 mm. – Schriftspiegel zweispaltig: ca. 305 x 95 + 15 + 2 mm, urspr. ca. 305 x 205 mm; 50–53 mit Tinte gezogene Zeile. – Gothica textualis aus dem 14/15. Jh. Am Anfang der einzelnen Abschnitte Rote einzeilige Initiale und rot gestrichelte Majuskeln. An der oberen Seite der Recto- und Versoseite im Mitte ein rotes XV zu lesen ist. Im Mitte der Rectosiete des Blattes eine mit Tinte geschriebene Titelbenennung des Trägerbuches (*Disputationum philosophicarum Tom 3. Schaller 344*) ist zu finden aus dem 17. Jh.

Trägerbuch: A. Diss. Coll. 3.: [Dissertationes variae] aus dem Jahre 1608–1634. Besitzvermerk auf dem Titelblatt: *Coll[egii] Societ[atis] Jesu Posony ad S[anctissimum] Salvator[em] 1692*. Weitere Makulatur: 10 Blätter von demselben Buch (Staphylus, Fridericus: *Nachdruck zuuerfechtung des Buchs Vom rechten waren verstandt des göttlichen Worts und Von der teütschen Bibel Verdolmetschung: wider Jacob Schmidlen, Predicanten zu Göppingen durch Fridericum Staphylum*. Gedruckt zu Ingolstat: durch Alexander vnd Samuel Weyssenhorn Gebrüder, 1562. /VD16, S8588–9/) wie bei II/3 und 15 weitere Blätter von Musculus, Andreas: *Vom Beruff und Stand der Kriegseuth*. [Franckfurt am Oder: Johann Eychorn], 1558. (VD16 M7218–9). Ein Blatt einer lateinisch geschriebenen Handschrift vom Ende des 16. Jahrhunderts und vier kleine Pergamentfragmente, zwei aus Handschrift des Fragments zwei andere aber von einem liturgischen Kodex mit Notation.

Benutzung – Provenienz des Fragments: Ungarn (vgl. Possessor und vorige Parallele)

GREGORIUS MAGNUS: *Moralia in Job XV*, 66–69.

f. 1ra inc.: *[per]versas cons[er]tudines...*

f. 1vb des.: ...*validam [per] adventum suum]*

Ed.: PL 75, 1114–1117.

T. II/5. (=Inc. 73a)

HAYMO HALBERSTADENSIS

15. Jh. (1. Hälfte) – 1 Bl.

Auf dem verso sehr gedünntes aber auf dem recto wohl lesbares, mittelstarkes Pergamentblatt: 324 x 485 mm–Schriftspiegel zweispaltig: ca 418 x 133 + 20 + 135 mm, 55–56 Zeilen, mit Tinte gezogene Lincation ist nur an den Seiten der Spalten sichtbar ist. – Gothica textualis aus dem ersten Hälfte des 15. Jh. – Auf der Versoseite eine mit Rubro und Goldene Tinte gefarbte fünfzeilige Initiale (N). Am Anfang dieses Abschnittes die zwei erste Zeilen mit Rubro gefarbte ca. zweizeilige Gothica Textualis geschrieben. Anfänge jener Abschnitten mit rot gestrichelte Buchstaben. Oben auf beiden Seiten des Blattes *Ad ephesios* geschrieben. Links neben der zweite Spalte der Versoseite eine Bemerkung (*Arta et pignus*)

Trägerbuch: Inc 73a: Eusebius Pamphili de euangelica praeparatione a Georgio Trapezuntio traductus. Michael Manzolinus Parmensis exactissima impressit diligentia Taruisii, anno humanitatis Christi M.cccclxxx pridie Idus Ianuarias. (GW 9443; HC *6702) Besitzvermerk: –

Benutzung – Provenienz des Fragments: ?

HAYMO HALBERSTADENSIS: Expositio in Pauli epistolas. In Epistolam ad Ephesios. 1.

f. 1r inc.: *et omne donum perfectum desursum est...*

f. 1v des.: ... *appellatur, dicente Patre ad eum: Exsurge gloria*

Ed.: PL 117, 701–706.

Ca 154 (Nicht abgelöstes Fragment)

FROWIN VON ENGELBERG

14. Jh. (1. Hälfte) – 1 Bl.

Mittelstarkes, vergilbtes in der Mitte sehr verletztes Pergamentblatt, oberer Teil des Blattes: 159 x 182 mm. Schriftspiegel zweispaltig: 62 x 137 mm. – Gothica textualis aus der ersten Hälfte des 14. Jh. – Auf der verso/recto Seite eine dreizeilige Rote P Initiale und Rote Kapitelüberschrift. Am Anfang der einzelnen Paragraphen rote Abschnittszeichen.

Trägerbuch: *Ca 154: Germanica Pacis Palma Ab Austriacis, Hispanis, Polonis studiose semper culta Et a Gallis, Suecis, Anglis, mira technarum ac astutiarum mole destructa*. Sumptibus Joannis Conradi Ludwig Bibliopolae Viennensis 1659. (Spätere Edition von VD17 23:320824G). Besitzvermerk: Eintragungen auf der inneren Seite der hinteren Einbanddecke: *Andr[ea]s C[ze]manka T[yr]now[ensis] A[nn]o C[risti] 1702. – Christo favente Perfectum in T[yr]now A[nn]o C[risti] MDCCI II Septemb[ris] 20 d[ie]* – Auf dem Titelblatt *Collegij T[yr]nawiensis Societatis Jesu*.

Provenienz: Deutschland oder Schweiz– Benutzung des Fragments: Oberungarn (Erster Possessor, Andreas Tzemarka war Prediger in Körmöcbánya aber später seine Bücher waren in Bibliothek des Jesuitenkollegiums in Tyrnau gebracht).

FROWIN VON ENGELBERG: De laude liberi arbitrii V, 15–16.

Anfang und Ende bis zur Ablösung des Fragments nicht feststellbar.

Ed.: Bauer, O.: *Frowin von Engelberg De laude liberi arbitrii libri septem*. In: *Revue de Théologie Ancienne et Médiévale*, 15(1948), 27–75; 269–303.

III. SERMONES

T. III/1. (=Ant 0813)

PETRUS CHRYSOLOGUS

8/9. Jh. – 1 Bl.

Fragment eines starken nicht sehr vergilbten Pergementblattes: 48 x 29 mm – Schriftspiegel einspaltig(?) – Frühkarolingische Minuskel aus der 8/9 Jahrhundert.

Trägerbuch: Ant 0813 (= Vet 32/25 = Db 429): Brunfelsius, Otho: *Theses seu communes loci totius rei medicae. Item de usu pharmacorum deque artificio suppressam alium ciendi liber*. Argentorati: Georgius Ulricher 1532. Besitzvermerk: *Colegii Posoniensis Societatis Jesu 1636*. Weitere Makulatur: Ein größeres Pergamentdoppelblatt aus einem Psalterium des 12 Jahrhunderts und zwei kleine unidentifizierbare Pergamentstreifen aus dem 14/15 Jh. Ein deutscher in Nürnberg („durch Hans Guldenmund“) gedruckter, Kalender für das Jahr 1541 und 6 Doppelblätter von einer Lateinischen Editio der Paulusbriefen (*Ej. Ad Corinthios*) vielleicht auch vom 16. Jh.

Provenienz: – Benutzung des Fragments: Deutschland (?) (Vgl. Kalender von Nürnberg, der etwa ein Jahrhundert älter, als der Besitzvermerk vom Jesuitenkollegium in Pozsony ist. Vgl. die ähnliche Situation bei U. Fr. I. m. 16.)

PETRUS CHRYSOLOGUS: Sermo 122 [De Lazaro et divite 2.], 5–7. (mit Textverlust)

f. 1r inc.: „conscientiae calorem non ill[ud extremum]...“

f. 1v des.: „...oculus caecorum et pes claudorum“

Ed.: CCL 24A, 734, 60–63 – 736, 103–105.

IV. HAGIOGRAPHICA

T. IV/1. (=Inc 792)

PASSIO SANCTI KILIANI ET SOCIORUM EIUS

11. Jh – 1 Bl.

Streifen eines dicken, gut erhaltenen Pergamentblatt: 259 x 123 mm. – Schriftspiegel einspaltig (?): 21 und eine halbe erhaltene Zeilen. – Großformatige Minuskel aus der Mitte des 11. Jahrhunderts. Am linken Rand der Versoseite zwei vielleicht von der Texthand stammende Korrekturen.

Trägerbuch: Inc 792: Auslegung des Lebens Jesu Christi. [Ulm: Johann Zainer, cca 1482]. (HC 2146* = 16108; GW 3084). Besitzvermerk: 1630 *Residentiae Eperiesiensis*. Weitere Makulatur: Ein von demselben Manuskript stammende Streifen (257 x 13 mm) und U. Fr. l. m. 122.

Benutzung – Provenienz: Außerhalb Ungarns – Deutschland (?) (Entgegen der Beschreibung im früheren Katalog /MEZEY (1983), 126./ Vgl. Gleichzeitige Einband, Druckort und –sprache und ein früheres Eintrag am ersten Vorblatt (*Die Himmelstas*) und Titelformenennung (*Auslegung des Lebens Christi*) am Rücken des Trägerbuchs.)

PASSIO SANCTI KILIANI ET SOCIORUM EIUS, 21–23.

f. 1r inc.: „[qu]i diceret; Nisi cre[dideris, non videbis]...”

f. 1v des.: „...[ma]nifestare curab[imus, ad laudem & gloriam Domini nostri] Jesu Christi,
qui vi[vit et regnat cum Patre et Spiritu sancto Deus per infinita secula seculorum Amen.]”

Ed.: *Acta Sanctorum Julii*. Bd. 2, 618D–618F. (BHL 4661).

T. IV/2. (=Ant 4041)

VITAE SANCTORUM

14. Jh. – 1 Fragm.

Mittler Teil eines mittelstarken, vergilbten, auf der Versoseite stark abgeriebenen Pergamentblattes: 163 x 82 mm. – Schriftspiegel zweispaltig: 213* x *72 + 16 + 72 mm. Mit Tinte gezogene Zeilen. – Gothica textualis aus der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts. Auf der Rectoseite unterer Teil einer großen, roten (P?) Initiale.

Trägerbuch: Ant 4041 (Vet. 48/14): Isocratis orationes omnes, quae quidem ad nostram aetatem, pervenerunt, una et viginti numero, una cum novem ejusdem epistolis e Graeco in Latinum conversae per Hieronymum Wolfium. Basileae: Oporinus [1548]. Besitzvermerk: *Johannes Bierdämpfelius sibi suisque 1589 Jenae*. (Johannes Bierdämpfel /1564–1620/ Baccalaureus und Magister in Jena, Doctor Medicinae in Basel, Medicus in Nieder-Österreich und Coburg, zwischen 1608–1620 lebt in Wien). Derselbe Possessor in U. Fr. l. m. 31; 129 und S. Fr. l. m. 165. – Weitere makulatur: Ein von derselben Handschrift stammende, nicht identifizierbare kleine (27 x 53 mm) Fragment.

Benutzung – Provenienz des Fragments: Deutschland; Wien (?), cf. Besitzvermerk.

VITAE SANCTORUM

VITA SS. CHRYSANTHI ET DARIAE (Oct. 25.)

f. 1ra inc.: [i]bi in conjugis copularetur ad...

f. 1ra des.: ...*mugitum cordis reddebant. Videns*

Ed.: Acta Sanctorum Octobris Bd 11, 483E; BHL 1787. Stellenweise abweichend vom edierten Text des *Acta Sanctorum*.

VITA S. EVARISTI PAPAE (Oct. 25.)

f. 1rb inc.: [*annos tre*]decim menses sex, dies duos...

f. 1rb des.: ...*diaconos duos, episcopos per diversa loca numero q[ui]nque*

Ed.: Duchesne, L.: *Liber Pontificalis. Texte, introduction et commentaire* I. Paris 1886, 126.

VITA S. SIMEONIS EP. HIEROSOLOMYTANI (gemischt mit dem Apostel Simon: Oct. 28.)

f. 1va inc.: *apud ierosolimam atticus consularis [?] accusatur ab hereticis tamquam Christianus...*

f. 1va des.: ...*omnibus qui aderant nichilo minus et ipso iudice mirantibus ut centum viginti [annorum senex]*

Nicht identifizierte Fassung, für Texte zu diesem Heilige vgl. *Acta Sanctorum Februarii*. Bd. 3, 53C–55E

NICHT IDENTIFIZIERTE LEGENDE

f. 1rb inc.: [*quo*]dam irremeabili quantum...

f. 1rb des.: ...*in qua simul etiam promitti[tur]...quod non multo post desider[um]*

Ant 6501 (Nicht abgelöstes Fragment)

PASSIO SANCTI VINCENTII

15. Jh. (Mitte)

Mittelstarker, vergilbter, teilweise sehr abgeriebener Rest eines Pergamentdoppelblatts: 308 x 165 mm – Schriftspiegel zweispaltig: 95*x 110 + 12 + 110 mm; 10 mit Tinte gezogene Zeilen. – Gothica textualis formata um Mitte des 15. Jahrhunderts – Eine zweizeilige blaue (B) Initiale, Abschnitten mit rot gezogene Majuskeln.

Trägerbuch: Ant 6501: Naturwissenschaftliche Sammelband mit vier Werken aus den Jahren 1552–1578: 1.) Arcaeus, Franciscus: *De recta curandorum vulnerum ratione*. Antwerpiae: Ch. Plantin 1574 – 2.) Botallus, Leonardus: *De curandis vulneribus scoplettorum*. Lugduni: Guillelmus Rovillius, 1560 – 3.) Thriverius, Hieremias Brachelius: *Commentarii in Hippocratem*. Lugduni: G. et M. Bering, 1552. – 4.) Erastus, Thomas: *Disputatio de auro potabili*. Basileae: P. Perna, 1578. – Besitzvermerk: *Johann[es] Caspar[us] Naevius medicus: sibi et grate posteritati. – Hunc librum Viennae Austriae comparabat sibi Johannes Biedumpfelius M[edicus] A[nn]o [15]96 8. Febr. – Collegij Societatis Jesu 1664 Apothecae. Am Titelblatt des Kolligatum 4 von Hande des zweiten Possessors: Hoc quaere supra... Nam ... bibliopolae superius... positum est. Einbandstruktur war in Zeit von Johann Biedumpfel gleiche als die des heutigen Buchs, weil der erste Teile des viertes Kolligatum abgetrennt von dem zweiten eingebunden ist.*

Benutzung des Fragments: Außerhalb Ungarns, Wien(?) – Provenienz des Fragments: ?

PASSIO SANCTI VINCENTII cap. 6–7.

- f. 1. inc.: *Beatus ergo Vincius cuius mens...*
 f. 2. des. ... *Dei virtute plus posse, dum torqueor quam possis*

Ed.: *ASS. lan* 2 (1643), 394–395.

V. HISTORICA

T. V/1. (=Ant 3798)

PSEUDO-HUGO DE SANCTO VICTORE

13/14. Jh. – 1 Bl.

Ein ursprünglich feines, weißes nun aber vergilbtes und stellenweise bis Unlesbarkeit abgeriebenes Pergamentdoppelblatt: 470 x 317 mm. – Schriftspiegel zweispaltig: 230 x 65 + 11 + 70 mm, aber auf f. 1v sind die Spalten horizontal geordnet: 168 x 65 + 135 + 65 mm. – Auf f. 1r vier Gedichte zwei in Distichen, zwei in Hexametern mit *humanistica cursiva* aus Mitte des 15. Jh., auf f. 1v *gothico-rotunda* vom Ende des 13. Jahrhunderts, aber auf f. 2 von einer wenig späteren Hand vielleicht aus der ersten Jahrzehnt des 14. Jahrhundert. Auf der horizontalischen Seite zwischen den beiden Spalten ist eine schematische Darstellung der Welterschöpfung und eine Abstammungstafel des Erlösers (*Arbor generationis Jesu Christi*) zu sehen. Das Innere ist ein auf zwei Säulen lagender, mit Gelb, Blau und Rot gefarbenen Palmetten dekorierter Pfeilerbogen zu sehen, der in einem mit denselben Farben verziertem Kreis liegt. Auf dem unteren Rand diese Kreises ist zwei kleinere gefarbte Kreise mit den Namen des Adam und Eva zu sehen, von denen mehrere kleinere mit Rot gestrichelte Kreise sich verzweigen mit namen der Kinder der beiden Ahnen (*Chain, Calmana, Seth, Abel, Vellora*), aber die Folgende ist wegen Zerschnitt des Blattes verloren gegangen ist. Über der linkseitigen Spalten ist eine mit Rot geschriebene, mit einer fünfzeiligen Initiale beginnende Überschrift zu lesen, die Titel und Inhalt des Werkes darstellt. Am Anfang des Haupttextes ist eine große mit feinem, mit Rot und Blau gefarbenen *Heuronnéedekor* verzierte (P) Initiale, weil ein zweizeilige Blaue R am Anfang der anderen Spalte zu sehen ist. Auf f. 2r mit Ausnahme einer Roten, zweizeiligen A auf f. 2r. nur mehrere blaue und Rote Abschnittszeichen sind.

Trägerbuch: EK Ant 3798: Caius Iulius Solinus: *Rerum toto orbe memorabilium thesaurus*. Basileae: M. Isingrus 1543. – Beitzvermerk: *Biblioteca della Università di Padova* (Siegel der Bibliothek aus 19. Jh.) – 3192 *Mirce* (Das Buch war ein Teil des großartigen Nachlaß des vom Jahre 1863 in Italien lebenden und dort gestorbenen János Mirce /1834–1883/, dessen Bücher um Ende des 19. Jahrhunderts teilweise in die Universitätsbibliothek gekommen sind.).

Provenienz: – Benutzung des Fragments: Italien (Mantua?)

PSEUDO-HUGO DE SANCTO VICTORE: *Chronica* (mit spätere Eintragungen historischen Inhalts)

- f. 1r inc.: *Dialogus: Qui nunc suscipieris...*
 f. 1r des.: *quam turris celsas et tecta secanti mille...*
 f. 1v inc.: Titelnennung: *Cronica ista compilata est ex cronica Damasci papae et Ieronimi et Eusebii et beati et ex cronica Honorii inclusi et ex istoriis ecclesiasticis et scolasticis et ex diversis documentis civitatum antiquorum. Et habet usque ad Fredericum Romanorum imperatorem...* (mit Rot)

Text: *Presens seculum distinguitur in duos status; primus status qui dicitur vetus est ab adam usque ad Christum...*

f. 1v des.: ...

f. 2r inc.: *Anno Domini MCI Comes Ludovicus...*

f. 2v des.: ...

Cf. Yale University Beinecke Library, Marston Ms. 248, ff. 308r–310v. Für dieses Werk Hugos und dessen weitere Handschriften siehe: BARON, R.: La chronique de Hugues de St. Victor, *Studia Gratiana*, 12(1967), 169–170.

VI. GRAMMATICA ET AUCTORES

T. VI/1.

VERGILIUS

13. Jh. (1. Hälfte) – 1 Bl.

Mittelstarkes, an der Rectoseite bis zur Unlesbarkeit gedünntes, unten gebräuntes Pergamentblatt: 230 x 110 mm. – Schriftspiegel einspaltig: 190 x 75 mm. 50 Zeilen an den einzelnen Seiten – Frühgothische Minuskel aus der erste Hälfte des 13. Jahrhunderts. – Alle Zeilen mit einem größeren Majuskeln beginnend. Am rechten Rand beider Seiten mehrere Zeichen für die Interlinearglossen, an der Versoseite ein Hinweisende Finger zu sehen sind. Am Rand lateinische, philologische und grammatische Benutzerglossen, vielleicht von 3 verschiedenen (2 gleichzeitigen, und einer späteren dritten) Händen.

Trägerbuch: – Weitere Makulatur: – Vorbesitzer: unbekannt.

Benutzung – Provenienz des Fragments: ?

VERGILIUS: Aeneis IV, 95–193.

f. 1r inc.: *una dolo divum si femina victa duorum est*

f. 1v des.: *instauratque choros, mixtique altaria circum*

T. VI/2.

STEPHANUS LANGTON

14. Jh. (1. Hälfte) – 1 Bl.

Aus 2 Streifen zusammengeklebte, mittelstarke, vergilbte, stellenweise gebräunte Pergamentblatt: 195 x 155 mm – Schriftspiegel zweispaltig: 200* x 62 + 16 + 67 mm. 40 ursprünglich 43 bzw 45 mit Tinte gezogene Zeilen. – Kleinformatige Gothica textualis aus der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts. Am Gefüge der zwei Streifen Schrift verwachsen und 2 bzw. 3 Zeilen verlorengegangen. Ebenfalls 3 Zeilen wegen des Abschneidens des Streifens am unteren Teil des Blattes verloren. – Schlagwörter mit rot gestrichelten Majuskeln.

Trägerbuch – Weitere Makulatur: unbekannt. – Besitzvermerk: Das Fragment war im Jahre 1979 von M. Tóth der Universitätsbibliothek geschenkt, stammt vielleicht aus der Sammlung Jankovich(?).

Benutzung – Provenienz des Fragments: ?

STEPHANUS LANGTON: Interpretationes nominum hebraicorum

f. 1r inc.: *[Baala: venit haec vel habens eam seu] vir eius aut devorans eum...*

f. 1v des.: *...Bamoth: in morte vel excelsa seu mors adveniens. Aut mortis adventus*

Ed. und Lit.: MEYER, G. – BURCKHARDT, M.: *Die mittelalterlichen Handschriften der Universitätsbibliothek Basel. Beschreibendes Verzeichnis. Abteilung B: Theologische Pergamenthandschriften. Erster Band: Signaturen B I 1 - B VIII 10*. Basel: Verlag der Universitätsbibliothek, 1960, 567–568.

T. VI/3.

DONATUS

15. Jh. (Ende) – 2 Bl.

Oberer Teil eines vom Wurmfraß am oberen beschädigten, an äußeren Seiten gedünntes und abgeriebenes Pergamentdoppelblattes: 294 x 92 mm. In der Mitte fehlen mehrere Doppelblätter – Schriftspiegel einspaltig: 130

x [200?] mm, 7 mit dem Punktorium abgesteckte und mit Tinte gezogene Zeile erhalten. – Großformatige Gothica textualis formata aus Ende des 15. Jh. – Zwei zweieilige Initiale, auf dem Bl. 1v eine rote, auf dem 2v Reste eines blauen L. Rote Abschnitzzeichen, grammatische Begriffen mit Rote unterstreichen.

Trägersbuch: – Weitere Makulatur: – Vorbesitzer: nicht bekannt.

Benutzung – Provenienz des Fragments: ?

DONATUS: ARS MINOR: De coniugatione verborum (mit Textverlust)

f. 1r–v inc.: *et pluraliter cum amaverimus, amaveritis, amaverit praeterito plusquamperfecto cum amavissem...*

des.: *...amaris vel amare, amatur et pluraliter...*

f. 2r–v inc.: *doceris vel docere, docetur et pluraliter utinam doceremur*

des.: *...vel doceare, doceatur et pluraliter utinam doceamur, doceatur...*

Ed.: DONATUS, Aelius: *De octo partibus orationis methodus*. Norimbergae 1584, E2r–[F6]v. Siehe auch: HOLTZ, L.: *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical*. Paris 1981, 346–347.

Ant 6480 (Nicht abgelöstes Fragment)

VERGILIUS

15. Jh (Mitte) – 1 Bl.

Mittelstarkes, an den Rändern umschnittenen Pergamentblatt von drei Stücken: ca. 214 x 86 mm. Die einzelnen Fragmente sind ca. 70 x 86 mm; 75 x 86 mm; 70 x 86 mm. – Schriftspiegel: einspaltig. Ca. 23 Zeilen, zwischen den Zeilen zahlreiche lateinische Nachträge, die Erklärungen und Interpretationen einzelner Wörter halten. – Humanistica rotunda aus der Mitte des 15. Jahrhunderts. – Eine rote einzeilige O Initiale

Trägersbuch: EK Ant 6480: Fumanelli, Antonius: *Opera multa et varia*. Tiguri: A. Gesner, 1557. – Besitzvermerk: *A[nno] M[isericordiae] 1602. Sum Martini Kessleri Lomacensis Mysi Sacrae Caesareae Maiestatis Servitoris*. (Martin Kessler: Vizenotar von Pressburg, vielleicht identisch mit dem Author des RMK II/988) – *Collegii Societatis Jesu ad S. Salvatorem A[nno] 1692*. Weitere Makulatur: Ein mit Rotunda geschriebenes Fragment aus dem 14. Jahrhundert mit Text von Lk. 11, 20–21.

Provenienz: – Benutzung des Fragments: Pressburg (Cf. Possessor mit drei anderen Bücher (EK Ant 2073, Ant 1091 S. Fr. I. m. 4), von den zwei (S. Fr. I. m. 4 und Ant 2073) mit Fragment gebunden.

VERGILIUS: Aeneis XII, 599–658.

f. 1r inc.: *et subito mentem...*

f. 1v des.: *...sese ad foedera flectat*

IUS

T. VII/1. (=Ant 1451)

CODEX IUSTINIANI

13. Jh. (1 Hälfte) – 2 Bl.

Zwei Fragmente von zwei verschiedenen Pergamentblättern vielleicht von demselben Heft: 166 x 119 mm, abgelöst von der Innenseiten der Einbanddeckel. – Schriftspiegel: zweispaltig: ? x 58 + 10 + 58(?) mm. Glossenapparat an den vier Rändern. – Frühgothische Minuskel aus der erste Hälfte des 13. Jahrhunderts. Im zwischenraum Eintragungen von einer zeitgenössischen und an dem oberen Teil der Rectoseite des zweiten Fragments von einer späteren, mit der eines Possessors des Trägerbuches übereinstimmenden Hand. An der Versoseite des ersten Fragments zwei, an der Rectoseite des zweiten Fragments auch zwei und an der Versoseite desselben drei blaue Initialen, Im Apparat zweizeilige rote und blaue Initialen, mit einfachen Fleuronné in der Gegenfarbe. Rote und blaue Abschnittszeichen und im Haupttext rote Überschriften.

Trägerbuch: Ant 1451 (=Vet 30/23=Fa 4606): CLICHTOVEUS, JODOCHUS: *Introductiones in terminos, in suppositiones, predicabilia, divisiones, predicamenta, librum de enunciatione, primum priorum secundum priorum, libros posteriorum, locos dialecticos fallacias, obligationes insolubilia*. Parisius (simon Colinaeus) 1530. – Besitzvermerk: *Hunc sibi Joannes inscribit librum cognomine [...] ortus honorarii oriundus primo ex Gallia – Aloysius Nagy possessor huius libri mortuus. Petri Berkes manu propria. – Collegii Pazmaniani Viennae sub cura patrum Societatis Jesu Catalogo Inscriptus Anno 1639.*

Benutzung des Fragments: Frankreich (cf. erster Besitzvermerk) – Provenienz: Frankreich (cf. Eintragungen von derselben Hand im Trägerbuch als an der Versoseite des zweiten Fragments).

CODEX IUSTINIANI CUM GLOSSA ORDINARIA ACCURSII FLORENTINI (IX 16.9 – 44.1 mit großem Textverlust)

f. 1rb inc.: *[quaestio]ne ab omni familia sed solum...* (IX 16.9)

Glossa inc.: *matrem supplice et similes ut ascendentes et descendentes...*

f. 1va des.: *...vitas [insontium labe]factare non dubitant* (18.6)

Glossa des.: *...de adulterii lege eum et de excubitu lege amplissimi*

f. 2ra inc.: *[pecuni]ariis quaestionibus veritatis vim optinere possit...* (41.6)

Glossa inc.: *adversus his ergo quod favore eius inducitur...*

f. 2vb des.: *...omnium parte multatus aculeos consultissime[legis incurrant]* (44.1)

Glossa des.: *...sed contra ff. de ritu nuptiae*

Ed.: *Codicis Iustiniani nova ac perelegans Concinnatio*. Lugduni (apud Antonium Vincentium) 1541, 443–455.

T. VII/2. (= Ant 1951)

DECRETALES GREGORII IX.

13. Jh. (2. Hälfte) – 4 Bl.

Zwei vom Buchbinder auf der mittleren Teil schwarz gefarbte, umschnittene besonders an der oberen Ecken verstümmelte, abgeriebene und stellenweise durch Restauration getarkte dicke Pergamentdoppelblätter: 485 x 335 mm und 485 x 335 mm. – Haupttext zweispaltig 213 x 50 + 10 + 50 mm, 49 Zeile. Glossenapparat an den vier Rändern: 326 x 95 + 10 + 130 mm. Der text der Glossen ist nicht ununterbrochen, stellenweise auf den Seitenmarginalien sind nur einzelne Glossen zu finden mit größeren Lücken. – Gothische Minuskel aus der zweiten Hälfte der 13. Jahrhunderts. In Zwischenräumen mehrere Eintragungen von bzw. vier (von dem Skriptor stammende Korrekturen; zwischen den Zeilen gleichzeitige Noten; auf f. 2v spätere Glossen mit Gothico-rotunda; Eintragungen am unteren (f. 2v) und oberen (f. 3r) Rändern aus dem 15. Jh.) verschiedenen Händen. Im Haupttext dreizeilige blaue und rote Initialen mit feinem Fleuronéedekor. Rote und blaue Abschnittszeichen. Am oberen Rand Buchzählung mit römischen Ziffern in Rot und Blau (L – I).

Trägerbuch: Ant 1951: *Liber Sextus Decretalium*. Lugduni: Franciscus Fradinus 1517. – *Domus Probationis/ Societatis Ihesu Viennae ad Sanctam Annam* 1706. – *Bibliothecae Vetero-Budensis Ordinis Incalceatorum Sanctissimae Trinitatis de Redemptione Captivorum* 1780.

Weitere Makulatur: Fragmente einer deutschsprachigen Briefe, in welcher es von einem Schaffenbergger sich handelt. Ungeschriebene Papierfragmente mit Wasserzeichen deutschen (Augsburg, Basel) Ursprungs.

Benutzung des Fragments: Außerhalb Ungarn – Provenienz: ?

DECRETALES GREGORII IX. CUM GLOSSA ORDINARIA BERNARDI DE BOTONE (I. 6. 21–7.3 mit Textverlust)

f. 1 ra inc.: *cum constet electionem de preposito memorato...* (I. 6. 21)

Glossa inc.: *argumentum colligitur hic a contrario...*

f. 2 vb des.: *...reliquis absentibus elegerunt archidiaconem. Argenensis et infra*

Glossa des.: *...postulationem capitulo publicaverunt*

f. 3ra inc.: *Alioquin ipsius cantoris electione irrita...* (I. 6. 52)

Glossa inc.: *ipso iure scilicet eo cum n cunctis cum indignam personam...*

f. 4vb des.: *...Quanto personam Hildesenensis episcopi et infra. Ipse vero*

Glossa des.: *...illud de eadem materia loquuntur*

Ed.: *Decretales Gregorii Noni Pontificis*. Lugduni: Hugo a Porta 1559, col. 126–147; 184–203.

T. VII/3. (=Inc 309)

DECRETUM GRATIANI

13/14. Jh – 1 Bl.

Ein mittelstarkes, geschädigtes und durch moderne Restauration verstärkte, stellenweise auch vom Wurmfraß beschädigte, vergilbtes, auf der Rectoseite abgeriebens Pergamentblatt: 413 x 260 mm. – Schriftspiegel zweispaltig: 262 x 65+12+63 mm. 57 Zeilen. – Gothico-rotunda des 13/14 Jahrhunderts. Rechts am Rand der Rectoseite Paragraphzeichen mit Tinte.

Trägerbuch: Inc 309: *Auctoritates Aristotelis et aliorum philosophorum*. Bologna: Ugo Rugerius, 15 Apr. 1488. – Besitzvermerk: *Magistry Schelborty – Questo libretto e di me Nicolo Tister[?]*

Provenienz – Benutzung des Fragments: Italien ? (cf. Schrift, Druckort und Vorbesitzer)

DECRETUM GRATIANI (C. 32–39.)

f. 1ra inc.: *Quapropter eliminandus est ab ecclesia qui unquam...*

f. 1 vb des.: ... *unius delicti poenitentia ejusdem veniam consequi a Domino sine alterius*

Ed.: PL 187, 1606C–1612A

T. VII/4. (=Ea 4r 200 (2. Fragm.))

DECRETALES GREGORII IX.

14. Jh. (1. Hälfte) – 1 Bl.

Mittlerer Teil eines mittelstarken, auf der Rectoseite stark abgeriebenen Pergamentblattes: 123 x 82 mm – Haupttext zwispaltig: *123 x 47(?) x 15 x 47 mm. Glossenapparat vielleicht an den zwei Rändern. Haupttext: ca. 19, Apparat ca. 23 Zeilen. – Gothica textualis aus der ersten Hälfte der 14. Jh. – Zweizeilige Rote Initialen auf beiden Seite des Blattes, auf der Versoseite eine rote Überschrift.

Trägerbuch: wie oben: T. II/1.

Benutzung – Provenienz des Fragments: wie oben: T. II/1.

DECRETALES GREGORII IX. CUM GLOSSA ORDINARIA BERNARDI DE BOTONE (IV.15.6–IV.16.1 mit Textverlust)

f. 1ra inc.: „*Propter arctationem mulieris...*” (IV.15.6)

Glossa inc.: „...*divinum miraculum: arguitur quod nullum maleficium*”

f. 1vb des.: „...*ea praesente et consentiente, praestito iuramento firmasset*” (IV.16.1)

Glossa: nicht erhalten

Ed.: *Decretales Gregorii IX. cum glossa*. Venetiis: Baptista de Tortis, 9 Apr. 1500, ff. 235v–236r.

T. VII/5. (=Inc 317)

LIBER SEXTUS CUM APPARATU JOHANNIS ANDREAE

14 Jh. (1. Hälfte) – 2 Bl.

Mittelstarkes, stellenweise gebräuntes, leicht schadhaftes Pergamentdoppelblatt(?): 325 x 220 mm – Haupttext: zwispaltig: *315 x 65 + 15 + 65 mm. Glossen an den vier Rändern (oben weggeschnitten). 15–18 Text- und 70–85 Kommentarzeilen erhalten. – Gothica textualis mit Rotunda-Charakter aus der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts. In den Freiräumen und auch interlinear Nachträge von zeitnahen Händen. – Drei- und zweizeilige rote und blaue Initialen mit feinem, stellenweise weit verlängertem, mit Rote und Goldene gefarbtlem Fleuronnéedekor auch im Kommentar. Rote und blaue Abschnittszeichen, rote Überschriften.

Trägersbuch: Inc 317: Angelus de Clavasio: Summa angelica de casibus conscientiae. Nuremberg: Anton Koberger, 28 Aug. 1488. – Weitere Makulatur: Kleine Papierfragment einer Handschrift aus der 15. Jh. Blätter von *Theophylacti Archiepiscopi Bulgariae In quatuor Evangelia enarrationes*. Coloniae: Quentell, 1531. – Besitzvermerk: Petrovynay(?)

Benutzung des Fragments: ? – Provenienz: Italien (cf. Schrift).

LIBER SEXTUS DECRETALIUM CUM APPARATU JOHANNIS
ANDREAE (C. 1 q.3 c.10 – 15.)

f. 1ra inc.: *profutura eidem. Proferendo quoque testimonio...*

Glossa inc.: *autem de manu praesenti sit tibi collecta...*

f. 1vb des.: *...quo electo alius omnino careat impetratis nisi ex te[nore]*

Glossa des.: *...canonicatus etiam sibi debeatur ipsius*

f. 2ra inc.: *multis concessimus de praecipendis fructibus beneficiorum...*

Glossa inc.: *Quia per ambitiosam omnes indulgentiae...*

f. 2vb des.: *...consuetudine non obstante. Bonifacius VIII. (rubr.): De postulatione praelatorum*

Glossa des.: *...dicendo pustulo eligendo. Describi autem solet.*

Ed.: *Liber sextus Decretalium*. Nuremberg: Anton Koberger, 12 Mar. 1482. [HC 3063=EK: Inc 112], ff. 7v–10r.

T. VII/6. (=?)

LIBER SEXTUS DECRETALIUM CUM GLOSSA ORDINARIA

14. Jh. (2. Hälfte) – 1 Bl.

Ein starkes, vergilbtes, durch Wurmfraß geschädigtes und stellenweise durch moderne Restauration verstärkte Pergamentblatt: 292 x 217 mm. – Schriftspiegel: 245 x 75 + 10 + 85 mm. 56 und 65 Zeilen. – Gothica textualis aus der Mitte des 14. Jahrhunderts. Text nur auf der Rectoseite. – Die einzelnen Quaestionen am Rand mit *qo*, die Antworten mit *Ro* gezeichnen. Rote Abschnittzeichen, zwischenzeitliche, gleichzeitige Korrekturen, vielleicht vom Scriptor.

Trägersbuch – Weitere Makulatur: unbekannt.

Benutzung – Provenienz des Fragments: ?

LIBER SEXTUS DECRETALIUM Extravagantes communes: Declaratio amplissima et luculentissima extravagantis Execrabilis, quae est una de viginti glossatis per dominum Zenzelinum [† 1334]... de praebendis.

f. 1ra inc.: *procuraciones recipiendi dumtaxat. Caeterum possessiones dictae ecclesiae collegiatae...*

f. 1rb des.: *...Item idem in domibus ecclesie beatae Mariae Theutonicanum [!], Boethlehem et similibus etc.*

Ed.: *Liber sextus decretalium D. Bonifacii... extravagantes tum viginti... tum communes*. Venetiis 1600, 178–179. (zwischen den Extravagantes).

New Manuscript-Fragments at the University Library Budapest

Summary

The paper gives a short account on the history of research after manuscript fragments in Hungary and especially in the University Library, which was the starting point and center of Hungarian codicology in the mid-20th century. Moreover, it gives an insight into the history and structure of the collection of fragments in the library and closes with a catalogue of the 23 newly identified medieval fragments of the library.